

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

(SUMMARY, IMPLICATIONS AND RECOMMENDATIONS)

สรุปผลการศึกษา

(Summary)

จากผลการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดได้ข้อสรุปชัดเจนว่าการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมทางการผลิตและวัฒนธรรมทางสังคมได้มีผลกระทบโดยตรงต่อการดำรงอยู่ของระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง แม้รัฐจะให้การสนับสนุนโดยกำหนดเป็นนโยบายแห่งรัฐด้วยการสนับสนุนงบประมาณจำนวนมาก แต่ก็ปรากฏว่าวิสาหกิจชุมชนเหล่านั้นไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีโรงสีชุมชนซึ่งเป็นประเด็นสำคัญของงานวิจัยนี้ โดยผลการวิจัยสามารถรวบรวมวิเคราะห์และแปลความหมายโดยได้นำเสนอเป็นรายงานเชิงพรรณนาเพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยแต่ละหัวข้อโดยสรุปดังนี้

1. ปรัชญาการเกิดและดำรงอยู่ของโรงสีชุมชนต่อการเกื้อหนุนชุมชน และผลักดันให้เกิดวิวัฒนาการทางสังคม

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาถึงการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่มีผลกระทบต่อแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งโรงสีชุมชนถือเป็นเศรษฐกิจชุมชนในลักษณะหนึ่งซึ่งย่อมได้รับผลกระทบจากการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมเช่นกัน การศึกษานี้มีความจำกัดในเรื่องของเวลาจึงไม่อยู่ในเงื่อนไขที่จะศึกษาเจาะลึกลงในทุกกิจการของเศรษฐกิจชุมชน หรือในทุกวิสาหกิจชุมชนได้ จึงเลือกศึกษาเป็นการเฉพาะกรณีของโรงสีชุมชน และใช้กรณีโรงสีชุมชนนี้มองผ่านไปสู่แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนทั้งระบบ เพื่อศึกษาหาข้อสรุปและกำหนดแนวทางของแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนใหม่ โดยในการศึกษานี้อยู่บนพื้นฐานที่ผู้วิจัยเห็นว่าเศรษฐกิจชุมชนนี้เป็นแนวคิดที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อชุมชน หากแต่จะต้องศึกษาถึงสภาพความเป็นจริงของสถานะสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และจำเป็นจะต้องปรับแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนให้สอดคล้องเพื่อจะดำรงอยู่ได้กับสภาพความเป็นจริง ดังนั้นข้อเสนอในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงเรียกชื่อที่แตกต่างไปจากเดิมว่า “เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน” ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ไปกระทบต่อความเชื่อที่บุคคลจะมีต่อระบบเศรษฐกิจชุมชนแบบดั้งเดิม โดยผู้วิจัย

ใช้คำว่า “ทางเลือก” มาประกอบคำในการนำเสนอเพื่อให้เห็นความแตกต่างและบ่งบอกความหมายในตัวเอง

ลักษณะ “เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน” ที่ผู้วิจัยนำเสนอนี้มีลักษณะที่แตกต่างไปจากเศรษฐกิจชุมชนทั่วไปที่ใช้มาแต่เดิม กล่าวคือ เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืนนี้ เป็นเศรษฐกิจชุมชนที่ยอมรับต่อสภาพความเป็นจริงของการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงเข้าสู่กระบวนการแข่งขันอย่างมีจังหวะก้าว และอาศัยความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบเป็นต้นทุนในการแข่งขัน โดยนำเสนอการจ้องคัดกรทางเศรษฐกิจชุมชนใหม่เพื่อสร้างระบบวัฒนธรรมใหม่ที่เข้มแข็งและปกป้องตนเองในวิถีทางของระบบทุนนิยมโลกได้

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น การศึกษาถึงปรัชญาของเศรษฐกิจชุมชนควบคู่ไปกับการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นของงานวิจัยนี้ และจากการศึกษาทางประวัติศาสตร์ทางการผลิตของสังคมไทย โดยอาศัยทฤษฎีวิวัฒนิยมทางประวัติศาสตร์ (Historical Materialism) ได้พบว่าเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองเป็นสภาวะการณที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติตามพลังการผลิตที่ล่าช้าในช่วงประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาของสังคมไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา ด้วยเพราะสภาพการคมนาคมไม่สะดวกทำให้มนุษย์ต้องอยู่เป็นชุมชน และความสามารถทางการผลิตยังต่ำ ขาดเครื่องมือทางการผลิตที่มีประสิทธิภาพ การแบ่งงานทางการผลิตของสังคมยังมีน้อยด้วยเพราะเป็นสังคมทางการเกษตร ชุมชนยังมีลักษณะไม่ซับซ้อนจึงจำเป็นต้องทำการผลิตรวมหมู่เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก และทำการผลิตทุกอย่างโดยต้องพึ่งพาตนเอง โดยทำการผลิตเพื่อบริโภคและเพื่อการดำรงชีพเป็นหลัก ต่อมาสังคมไทยได้เริ่มก้าวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งเป็นระบบการผลิตที่มีพลังการผลิตสูง มีการแบ่งแยกหน้าที่ทางการผลิตของสังคม มีลักษณะเป็นการผลิตแบบปัจเจกด้วยเพราะมีเครื่องมือทางการผลิตที่มีประสิทธิภาพทำให้วิถีการผลิตเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเพื่อเป็นสินค้า ซึ่งจุดเริ่มต้นของทุนนิยมในประเทศไทยมีลักษณะพิเศษ คือ เป็นทุนนิยมแบบนำเข้า กล่าวคือนับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ลงนามในสนธิสัญญาเบาริ่งกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 ก็ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวิถีการผลิตและวิถีการดำรงชีวิตในสังคมไทย นั่นคือทุนและเทคโนโลยีจากตะวันตกก็เริ่มไหลบ่าเข้าสู่ประเทศไทย โรงสีข้าวที่ใช้เครื่องจักรไอน้ำก็เริ่มเป็นที่รู้จักของชาวสยาม และเข้ามาทดแทนการแปรรูปข้าวเปลือกด้วยวิธีดั้งเดิมที่รู้จักกันในนามว่าข้าวซ้อมมือ และต่อมาเมื่อรัชกาลที่ 5 ได้ปรับปรุงประเทศครั้งใหญ่ ทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมก็ได้ส่งผลให้สังคมไทยเกิดวิวัฒนาการอย่างรวดเร็วจนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ระบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ในสมัยรัชกาลที่ 7 ระบบเศรษฐกิจแบบศักดินาที่ทำการผลิตเพื่อบริโภคก็เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบการผลิตแบบทุนนิยมที่ทำการผลิตเพื่อการตลาดเต็มรูปแบบขึ้น

ระบบสังคมวัฒนธรรมแบบชุมชนชนนิยมก็เปลี่ยนไปสู่สังคมที่มีแนวคิดปัจเจกชนนิยมอย่างเช่นทุกวันนี้ ดังนั้นในภาวะปัจจุบันการนำแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองมาใช้เป็นแนวนโยบายแห่งรัฐจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงความเป็นจริงแห่งการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดังกล่าวมานี้ด้วย เพราะการดำเนินการวิสาหกิจชุมชนตามแนวนโยบายเศรษฐกิจชุมชนปัจจุบันนี้มีความแตกต่างจากเศรษฐกิจชุมชนดั้งเดิมในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ เศรษฐกิจชุมชนในปัจจุบันนี้ต้องสร้างขึ้นด้วยเงินงบประมาณแผ่นดิน มิได้เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ และผลจากการพัฒนาสังคมก็ทำให้ชุมชนในชนบทหลายแห่งแตกสลาย และแม้บางแห่งสภาพชุมชนยังดำรงอยู่ก็จริง แต่ประชาชนก็มีวิถีการผลิตทางการเกษตรที่เปลี่ยนไปแล้ว เช่น จากวิถีการผลิตทำนารวมหมู่เกี่ยวข้าวลงแขกก็เปลี่ยนเป็นทำนาแยกกัน และจ้างรถจักรเกี่ยวข้าวหรือจ้างแรงงานเกี่ยวข้าวเปลี่ยนจากพันธุ์ข้าวปลูกนาปีซึ่งเป็นพันธุ์ปลูกเพื่อใช้บริโภค กลายเป็นพันธุ์ข้าวนาปีซึ่งปลูกเพื่อใช้ในทางอุตสาหกรรมและเพื่อเป็นสินค้าโดยเฉพาะ เป็นต้น

จากการวิจัยได้พบว่าสภาพของชุมชนทุกแห่งได้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยทั่วด้านจะมากหรือน้อยแตกต่างกันไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมการผลิตรวมหมู่ได้แตกสลายโดยสิ้นเชิงแล้ว ซึ่งจากงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ข้อสรุปใหม่ในทัศนะการมองลักษณะชุมชนและภาวะการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของชุมชนเพื่อประโยชน์ของการสร้างรูปแบบแนวคิดใหม่ของเศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน โดยมองมิติของชุมชนออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

ด้านที่ 1 ชุมชนในมิติทางการเมือง

ซึ่งแม้เราจะพบว่ามีรูปแบบเป็นชุมชนอยู่ก็จริง แต่เนื้อหาของชุมชนได้เปลี่ยนจากความสัมพันธ์ทางการเมืองที่มีหัวหน้าชุมชนที่เป็นตัวแทนของเครือญาติก็เปลี่ยนเป็นกำนันผู้ใหญ่บ้าน ที่อำนาจรัฐส่วนกลางเป็นผู้แต่งตั้งและเปลี่ยนไปสู่การเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และอบต. อย่างทุกวันนี้ ซึ่งความสัมพันธ์ในมิติทางการเมืองก็เกิดการเปลี่ยนแปลงไป เกิดการแตกแยกแข่งขันช่วงชิงผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มขึ้น โดยหลุดจากผลประโยชน์ทางเครือญาติแบบดั้งเดิมสิ้นเชิงแล้ว

ด้านที่ 2 ชุมชนในมิติทางการผลิต

เราจะเห็นได้ชัดเจนที่สุดว่าวัฒนธรรมการผลิตรวมหมู่ได้แตกสลายโดยสิ้นเชิงแล้ว ในปัจจุบันนี้ ดังจะเห็นได้จากการทำนาในหมู่บ้านต่าง ๆ แม้จะเป็นญาติพี่น้องกันแท้ ๆ ก็แยกกันทำนา เป็นลักษณะการผลิตแบบปัจเจกชน โดยต่างคนต่างลงทุนกัน

ด้านที่ 3 ชุมชนในมิติทางสังคมและวัฒนธรรม

จากการวิจัย ผู้วิจัยได้พบว่าเป็นด้านเดียวที่ยังมีสภาพของชุมชนดำรงอยู่มากที่สุดได้แก่ การจัดกิจกรรมประเพณีร่วมกัน การทำบุญร่วมกัน ความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติ แต่แม้

กระนั้นเราจะเห็นรอยปริ้วอย่างชัดเจนของชุมชนหากิจกรรมนั้นมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น การแย่งน้ำทำนา การเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับชาติ แม้แต่พี่น้องกันก็ยังแตกแยก เป็นสองฝักสองฝ่าย เป็นต้น

ดังนั้นการจัดตั้งโรงสีชุมชนหลายแห่งต้องประสบกับความล้มเหลว เพราะเป็นการจัดตั้งบนฐานชุมชนที่มีภาวะการล่มสลายโดยพื้นฐานแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่เขตธุรกิจ และเขตอุตสาหกรรม ด้วยเพราะประชาชนต้องอยู่ในวิถีการผลิตใหม่ และยากที่จะถอยหลังกลับมาสู่วิถีการผลิตแบบดั้งเดิมได้ ด้วยโครงสร้างของสังคมที่ถูกรอบบงคับไว้

ด้วยผลสรุปดังกล่าวข้างต้นนี้ทำให้เห็นว่าปรัชญาการเกิดและดำรงอยู่ของโรงสีชุมชนที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชนในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้โรงสีชุมชนจำนวนมากจึงประสบกับความล้มเหลว หลายแห่งจึงกลายเป็นภาระของชุมชนแทนที่จะเกื้อหนุนชุมชน และกลายเป็นเครื่องถ่วงทางวิวัฒนาการแทนที่จะช่วยผลักดันให้เกิดวิวัฒนาการทางสังคม ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงต้องแสวงหาทางออกให้กับโรงสีชุมชนในมิติใหม่ในความหมายของคำจำกัดความใหม่ที่ว่า “เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน”

2. ศึกษาสภาพลักษณะของโรงสีชุมชนที่มีอยู่ในปัจจุบัน

และรัฐควรมีทำอย่างไรต่อการดำรงอยู่ของโรงสีชุมชนนั้น

จากการศึกษาวิจัยได้พบว่าโรงสีชุมชนที่มีอยู่ในปัจจุบันมีหลายรูปลักษณะขึ้นอยู่กับมติการมองว่าจะใช้มุมมองใดมาแบ่งรูปลักษณะของโรงสีชุมชน ในที่นี้ผู้วิจัยขอเสนอใน 3 มติ มุมมอง ดังนี้

มติที่ 1. แบ่งลักษณะโรงสีจากทุน มี 3 ลักษณะ คือ

1. เกิดขึ้นด้วยทุนของชุมชนเอง โดยรัฐมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย ส่วนใหญ่จะเป็นโรงสีที่เกิดขึ้นและตั้งอยู่ในชนบทที่เป็นชุมชนทางการเกษตรที่อยู่ห่างไกล และเป็นโรงสีขนาดเล็ก โดยโรงสีมีภาระหน้าที่สำคัญเพียงสีข้าวเพื่อใช้บริโภคในชุมชนเท่านั้น โดยไม่ทำการค้า โรงสีลักษณะนี้จะพบน้อยมาก เช่น โรงสีชุมชนบ้านท่าวัง โป่ง ตำบลจirim อำเภอท่าปตา จังหวัดอุดรดิตถ์ โรงสีชุมชนบ้านฝางน้อย ตำบลโพหนอง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น ซึ่งโรงสีในลักษณะนี้เกิดขึ้นจากความจำเป็นในการดำรงชีวิต และจากความพร้อมใจของชุมชน ซึ่งส่วนมากจะเป็นชุมชนเครือข่าย ซึ่งโรงสีลักษณะนี้จะดำรงอยู่ได้

โรงสีในลักษณะนี้ แม้รัฐไม่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องเลย ชุมชนก็สามารถจะดำเนินการระดับประคองกิจการโรงสีชุมชนไปได้ แต่หากรัฐจะเข้าไปเกี่ยวข้องควรต้องใช้ความระมัดระวังต่อความช่วยเหลือ โดยเฉพาะการช่วยเหลือในเรื่องเงินทุนซึ่งอาจจะเกิดเหตุโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เพราะแทนที่จะเป็นการส่งเสริมก็กลับจะกลายเป็นบ่อนทำลาย สิ่งที่จะเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการเข้าไปเกี่ยวข้องของทางราชการ สำหรับโรงสีลักษณะนี้คือ

1.1 ควรจะใช้โรงสีชุมชนในลักษณะนี้เป็นต้นแบบของโรงสีชุมชนที่ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยนำเสนอต่อชุมชนอื่นเป็นกรณีศึกษา

1.2 ให้ความสนับสนุนทางวิชาการในด้านเทคนิคการผลิต การฝึกฝนวิชาช่าง ในการซ่อมดูแลรักษาเครื่องจักรกลเพื่อยืดอายุการทำงาน และลดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมเครื่องจักร และส่งเสริมการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

1.3 หากชุมชนมีความพร้อมในการขยายการผลิตเพื่อยกระดับขั้นสู่การผลิตที่สูงขึ้นเพื่อการค้าก็ควรแนะนำเครือข่ายทางการตลาดและแหล่งเงินกู้ยืมดอกเบี้ยต่ำให้ โดยไม่ควรสนับสนุนเงินทุนแบบให้เปล่าเพื่อให้ไปประกอบกิจการค้า

2. **เกิดขึ้นจากทุนของชุมชนและทุนราชการ** ลักษณะนี้มีความเด่นชัดของทุนชุมชน คือ เกิดขึ้นด้วยทุนของชุมชนก่อนสักระยะหนึ่งจนพึ่งตนเองได้ แล้วทางราชการจึงเข้ามาสนับสนุนในภายหลัง โรงสีที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้ส่วนใหญ่ชุมชนจะมีพื้นฐานความสามัคคีคล้ายกับลักษณะแรก และเมื่อทางราชการเห็นศักยภาพที่ดีก็จะนำงบประมาณมาสนับสนุนเพิ่มเติมให้ โรงสีลักษณะนี้ที่พบเห็นจะเป็นโรงสีที่สีข้าวเพื่อการค้า และจะพบไม่มากนัก เช่น โรงสีชมรมรักษัธรรมชาติ ตำบลนาไช้ อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร และโรงสีชุมชนกลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ ตำบลบากเรือ อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร เป็นต้น

โรงสีในลักษณะนี้ที่ผู้วิจัยพบเมื่อได้รับเงินทุนให้เปล่าจากรัฐเพื่อขยายกิจการก็เริ่มเคยชินกับระบบอุปถัมภ์จากรัฐ เป็นผลให้เป้าหมายของการผลิตโดยพึ่งตนเองแบบดั้งเดิมเริ่มเปลี่ยนแปลง โดยมีความเชื่อและตำหนิว่าอีกไม่นานรัฐก็จะนำเงินทุนมาช่วยอีก และต้องคอยเอาใจผู้ว่าราชการจังหวัดมากกว่าเอาใจลูกค้า ต้องคิดค้นโครงการเพื่อขอรับทุนสนับสนุนจากรัฐมากกว่าที่จะคิดค้นโครงการเพื่อการตลาด ซึ่งโรงสีลักษณะนี้เมื่อขยายทุนออกไปมากขึ้น อัตราเสี่ยงของกำไร-ขาดทุนก็มากตามไปด้วย แต่แทนที่การบริหารจัดการจะเข้มแข็งขึ้นไปด้วย ก็กลับอ่อนแอลงจากการวิจัยได้พบว่า โรงสีชุมชนหลายแห่งมีกำไรต่อปีเพียงไม่เกินร้อยละ 3 ของต้นทุนที่ลงไป และระบบบัญชีของโรงสีก็จะไม่เป็นไปตามกลไกของระบบธุรกิจ กล่าวคือ เงินทุนที่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐก็ดี แรงงานของราชการและองค์กรเอกชนที่เข้ามาช่วยเหลือก็ดี จะไม่นำมาคิดเป็นต้นทุนการผลิตด้วย และทุกแห่งที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ก็จะตอบคำถามตรงกันว่า “หากนำเงินทุนและ

ค่าแรงทั้งหมดที่ได้รับความช่วยเหลือแบบให้เปล่ามาคิดคำนวณกำไร – ขาดทุนแล้วก็จะอยู่ไม่ได้ เหมือนกันทุกโรงสี”

การแก้ปัญหาสำหรับโรงสีในลักษณะนี้ รัฐควรเร่งดำเนินการดังนี้

2.1 จัดทำระบบบัญชีที่เป็นจริงขึ้นเพื่อให้เห็นศักยภาพที่เป็นจริงของการบริหารจัดการ โดยนำเงินทุนและแรงงานของราชการที่เข้าไปช่วยเหลือ หากจำเป็นยังต้องช่วยเหลือ (ยกเว้นการช่วยเหลือทางวิชาการ) นำมาคิดเป็นส่วนของเงินกู้ยืมและค่าแรงงานค้างจ่ายเพื่อให้ผู้บริหาร โรงสีอยู่กับความเป็นจริงของระบบการค้าและเกิดความกระตือรือร้นเร่งปรับตัวเพื่อเพิ่มผลผลิต

2.2 ยุติการช่วยเหลือเงินทุนแบบให้เปล่าโดยเร็ว แต่หากโรงสีชุมชนใดมีความจำเป็นในด้านเงินทุนก็ให้ดำเนินการในรูปของการระดมทุนใหม่ของผู้ถือหุ้น โดยจัดสัดส่วนของทุนตามสภาพความเป็นจริง โดยมีเจ้าภาพในฐานะผู้นำที่มีส่วนได้เสียมากกว่าผู้อื่นดำรงอยู่ มิใช่ปล่อยให้ถือหุ้นเท่าๆ กันหมดโดยขาดแรงจูงใจที่จะดำเนินการ และสำหรับโรงสีที่ได้รับเงินช่วยเหลือจากทางราชการก็ควรจัดรูปแบบบัญชีใหม่ให้เงินช่วยเหลือนั้นเป็นเงินกองกลางของชุมชนที่ถือว่าเป็นเงินกู้ที่มีกำหนดชำระตามกลไกทางการค้า

2.3 ทำความเข้าใจกับการดำเนินการดังกล่าวข้างต้นกับกรรมการ โรงสีและชุมชน พร้อมทั้งตั้งระยะเวลาของการปรับตัวเข้าสู่กระบวนการ “เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน” ซึ่งแต่ละโรงสีอาจจะมีระยะเวลาการปรับตัวที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพความเป็นจริงของปัญหาและการต่อรองในแต่ละโรงไป แต่ทั้งนี้ไม่ควรจะเกินกว่า 3 ปี หรือนานสุดไม่ควรเกิน 5 ปี ซึ่งหากไม่สามารถจะปรับตัวได้ก็จะต้องแปรเปลี่ยนวิธีการบริหารจัดการใหม่ โดยจะได้กล่าวต่อไป

3. เกิดขึ้นด้วยทุนของรัฐเป็นหลัก โรงสีในลักษณะนี้จะใช้เงินทุนของรัฐแบบให้เปล่าล้วนๆ บางแห่งได้เงินทุนสนับสนุนจากองค์กรรัฐหรือเอกชนต่างประเทศ ส่วนกรณีที่ชุมชนจะลงทุนร่วมด้วยบ้างก็เป็นส่วนน้อยเมื่อเทียบกับสัดส่วนของเงินทุนทั้งหมดที่ลง โรงสีในลักษณะนี้จะมีพื้นฐานที่ต่างจาก 2 ลักษณะแรก และหลายแห่งเกิดจากแรงกระตุ้นของรัฐตามนโยบายอุปถัมภ์โรงสีชุมชนภายใต้การสนับสนุนงบประมาณตามโครงการต่างๆ ของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกิดมากในช่วงระยะปี 2545-2546 คือองบกระตุ้นเศรษฐกิจ โรงสีลักษณะนี้มีจำนวนมากที่สุดและทยอยการจัดตั้งขึ้นอย่างต่อเนื่องนานกว่า 20 ปีที่ติดต่อกันมา มีทั้งที่ตั้งขึ้นเพื่อรับจ้างสีข้าวกินในชุมชน และที่ตั้งขึ้นเพื่อการค้าขาย แต่บางโรงสีก็ทำทั้งรับจ้างสีข้าวเพื่อบริโภคและสีข้าวสารขายด้วย ขนาดกำลังการผลิตก็มีตั้งแต่ขนาดเล็กสุดสีได้วันละไม่ถึง 1 เกวียน จนถึงโรงสีขนาดใหญ่สีได้กว่าวันละ 500 เกวียน เช่น โรงสีสหกรณ์พิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น

จากงานวิจัยโดยลงพื้นที่สำรวจได้พบว่าโรงสีลักษณะนี้เกือบทั้งหมดประสบความล้มเหลว บางแห่งได้ล้มละลายไปแล้ว บางแห่งกำลังรอวันล้มละลาย บางแห่งเป็นการทุจริตในการแอบอ้างซื้อโรงสีของตนเองให้เป็นโรงสีชุมชนก็มี มีเพียงส่วนน้อยที่แสดงตนว่าประสบความสำเร็จ มีผลกำไรทุกปี แต่เมื่อเจาะลึกลงในรายละเอียดโดยนำแนวคิดระบบธุรกิจไปวัดผลดูแล้วปรากฏว่าเกือบทั้งหมดอยู่ในภาวะขาดทุนแฝงเร้นทั้งสิ้น อาทิเช่น บางโรงสีอ้างว่ามีกำไรแต่ผู้บริหารโรงสีต้องเสียดสละโดยไม่รับเงินเดือน หรือบางโรงสีผู้บริหารแสดงความเสียดสละอย่างเต็มใจ แต่กลับมีผลประโยชน์อื่นแอบแฝง เช่น ดำเนินการโดยใช้เป็นฐานหาคะแนนเสียงทางการเมืองบ้าง ใช้งบ อบต. เป็นค่าดำเนินการจัดการทั้งหมดโดยไม่ต้องคำนึงถึงกำไร – ขาดทุนบ้าง เป็นต้น

การแก้ปัญหาสำหรับโรงสีในลักษณะนี้รัฐควรเร่งดำเนินการด้วยวิธีการเดียวกับโรงสีชุมชนในลักษณะที่ 2 ในกรณีที่โรงสีนั้นยังดำเนินการธุรกิจไปได้ แต่หากโรงสีชุมชนใดต้องประสบกับภาวะการขาดทุน หรือมีปัญหาไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ไม่ว่ากรณีใดๆ ก็จำเป็นต้องเพิ่มมาตรการแก้ปัญหาเพิ่มเติมขึ้นเนื่องจากบางแห่งมีความรุนแรงของปัญหา ดังนี้

3.1 สำหรับโรงสีชุมชนที่มีการกระทำทุจริตในการจัดตั้ง เช่น อาศัยอิทธิพลทางการเมืองนำเงินงบประมาณมาซื้อโรงสีของตัวเองเพื่อจัดตั้งเป็นโรงสีชุมชน โดยเจ้าของโรงสีเดิมรวบรวมรายชื่อสมัครพรรคพวกของตน 5 – 10 คนพอเป็นพิธีแล้วก็เข้าไปถือเป็นเจ้าของในรูปของโรงสีชุมชน หรือมีการทุจริตในการก่อสร้างโรงสีชุมชน เช่น ซื้อเครื่องจักรที่ไม่มีประสิทธิภาพ หรือติดตั้งไม่ครบถ้วนทำให้ไม่สามารถดำเนินการได้ กรณีเช่นนี้เมื่อมีหลักฐานทางราชการต้องดำเนินคดีทางกฎหมาย

3.2 โรงสีที่ประสบกับภาวะการขาดทุนย่อยยับ หรือที่กรรมการไม่มีความสามารถจะดำเนินการต่อไปได้ด้วยความไม่พร้อมด้วยประการต่างๆ ควรจะปรับเปลี่ยนลักษณะการบริหารใหม่ โดยแปรรู้อย่างมีเงื่อนไข คือ เปิดให้กลุ่มเกษตรกร หรือกลุ่มบุคคลในชุมชน (อย่างน้อยต้องมีหุ้นส่วนร่วมลงทุนไม่น้อยกว่า 20 - 30 คนขึ้นไปเพื่อคงสถานะของกลุ่มในชุมชน ซึ่งรายละเอียดจะอยู่ในข้อเสนอแนะ) แข่งขันกันเสนอค่าเช่าและผลตอบแทนให้แก่ชุมชนในกรอบวิธีการ รายละเอียดที่ราชการจะได้กำหนดขึ้นโดยถือเอาประโยชน์สูงสุดของชุมชนเป็นที่ตั้ง โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการพิจารณากับทางราชการซึ่งจะเข้าสู่กระบวนการเป็น “เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน” ตามข้อเสนอแนะที่จะกล่าวต่อไป

3.3 โรงสีชุมชนที่ยังสามารถบริหารจัดการได้แต่มีกำไรน้อย หรือโรงสีชุมชนที่ประสบกับภาวะการขาดทุนที่แฝงเร้น รัฐควรต้องนำเสนอการปรับปรุงประสิทธิภาพของการบริหารจัดการใหม่ด้วยวิธีการที่นำเสนอไว้ในข้อ 2

มติที่ 2 แบ่งลักษณะโรงสีจากเป้าหมายทางการผลิต มี 3 ลักษณะ คือ

1. โรงสีชุมชนที่จัดตั้งขึ้นเพียงเพื่อรับจ้างสีข้าวเพื่อใช้บริโภคในชุมชนอย่างเดียว ส่วนใหญ่จะเป็นโรงสีขนาดเล็ก กำลังการผลิตจะสีได้วันหนึ่งอยู่ระหว่าง 1-5 เกวียน ส่วนทั้งหมดจะจัดตั้งในรูปของกลุ่มเกษตรกร
2. โรงสีชุมชนที่จัดตั้งขึ้นทั้งเพื่อรับจ้างสีข้าวเพื่อใช้บริโภคในชุมชนและเพื่อทำการค้าข้าวสารด้วย ส่วนใหญ่จะเป็นโรงสีขนาดกลาง กำลังการผลิตจะสีได้วันหนึ่งอยู่ระหว่าง 5-10 เกวียน ที่พบเห็นทั้งหมดจะจัดตั้งในรูปของกลุ่มเกษตรกร
3. โรงสีชุมชนที่จัดตั้งขึ้นเพื่อทำการค้าข้าวสาร ซึ่งจะเป็นโรงสีขนาดกลางและขนาดใหญ่ มีกำลังการผลิตตั้งแต่ 10 – 100 เกวียนขึ้นไป ซึ่งโรงสีลักษณะนี้จะไม่ดำเนินการรับจ้างสีข้าวเพื่อใช้บริโภคเลยเพราะจะไม่คุ้มกับการจัดการ จะมีทั้งที่จัดตั้งในรูปของกลุ่มเกษตรกรและในรูปของสหกรณ์

การสนับสนุนของรัฐหรือการเข้าแก้ไขปัญหาลำหรับกรณีโรงสีชุมชนที่ประสบปัญหาที่คล้ายกับที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะแตกต่างกันก็ในรายละเอียดของความหนักเบาของปัญหาเท่านั้น

มติที่ 3 แบ่งลักษณะโรงสีจากแรงจูงใจในการก่อตั้ง มี 3 ลักษณะ คือ

1. เกิดขึ้นจากแรงจิตสำนึกทางชนชั้น จากการที่ผู้วิจัยได้พบและสัมภาษณ์กรรมการโรงสีที่เป็นชาวนา ทุกคนจะพูดเป็นเสียงเดียวกันว่าที่ควรจัดตั้งโรงสีชุมชนของชาวนาขึ้นเพราะถูกพ่อค้าโรงสีเอารัดเอาเปรียบ ต้องขายข้าวเปลือกถูกและซื้อข้าวสารแพง ครั้นเมื่อเอาข้าวไปจ้างพ่อค้าสีเพื่อเอาไว้กินก็ถูกโกง ถูกเอารัดเอาเปรียบอีก โรงสีที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้ที่พบส่วนมากจะมีพื้นฐานของชุมชนที่เข้มแข็งและมีผู้นำชุมชนที่เอาการเอางานมีความเสียสละ ซึ่งมีทั้งโรงสีชุมชนที่จัดตั้งขึ้นเพื่อรับจ้างสีข้าวเพื่อใช้บริโภคในชุมชนและที่สีข้าวเพื่อการค้าขายข้าวสาร มีทั้งโรงสีขนาดเล็กและขนาดใหญ่ แต่จากการวิจัยได้พบว่าการมีจิตสำนึกทางชนชั้นของชาวนา แม้จะเป็นแรงผลักดันที่มีพลังก็ตาม แต่ในระบบทุนนิยมนั้น จิตสำนึกทางชนชั้นของชาวนาที่ถูกเอารัดเอาเปรียบอย่างเดียวไม่สามารถจะนำธุรกิจโรงสีไปสู่ความสำเร็จได้ และหลายโรงสีชุมชนได้พยายามสร้างระบบการประกันราคาข้าวเปลือกให้แก่สมาชิก แต่สุดท้ายก็ล้มเหลว บางโรงสีก็ล้มละลายยังไม่ทันข้ามปี เช่น โรงสีกุยบ้านอง ที่อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร เป็นต้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในระบบทุนนิยมที่มีการแข่งขันทางการผลิตนั้นความสามารถทางการบริหารจัดการกับจิตสำนึกทางชนชั้นมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน สำหรับที่จะใช้ในกิจการโรงสีชุมชนและที่ผ่านเรามักจะพบแต่ผู้บริหารโรงสีชุมชนแสดงแต่จิตสำนึกและมักจะหลงใหลกับจิตสำนึกมากกว่า

ความเป็นจริงทางการค้า ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้พบเห็น โรงสีในลักษณะนี้ที่อยู่ในภาวะล้มละลาย และการล้มละลายที่แผ่ร่นมีจำนวนมาก

2. เกิดขึ้นจากความอยากได้เงินจากรัฐเป็นด้านหลัก จากการวิจัยที่พบผู้ก่อตั้ง โรงสีชุมชนทั้งหมดล้วนมีความสำนึกพื้นฐานว่าตนเองเป็นผู้ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากสังคมซึ่งเป็น จิตสำนึกทางชนชั้นของชาวนาเหมือนกัน แต่ต่างกันในความเข้มข้นของความรู้สึก การเกิดโรงสี ชุมชนในลักษณะนี้ด้านหลักคือผู้นำชุมชนอยากได้เงินงบประมาณของรัฐ และรัฐเองก็พยายาม ยัดเยียดเงินให้ชุมชนเอาไปใช้ด้วยเช่นกัน ส่วนมากของโรงสีลักษณะนี้มักจะไม่มีการดำเนินกิจการ โรงสีมาก่อน ชุมชนจึงขาดประสบการณ์ในการบริหารจัดการ ที่เกิดมากที่สุดก็คือในช่วงการใช้ นโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจ ดังนั้นสภาพที่พบโรงสีชุมชนจำนวนมากที่ก่อตั้งขึ้นด้วยเหตุผลนี้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นบนพื้นฐานที่สภาพชุมชนแตกสลายแล้ว ขาดผู้นำชุมชนและไม่มีกรรวมกลุ่มกันมา ก่อน บางแห่งมีองค์กรชุมชนอยู่มาแต่เดิมแต่ขาดความเข้มแข็ง บางองค์กรชุมชนเกิดขึ้นแบบ กะทันหันเพื่อรองรับโครงการโดยต้องการเงินทุนที่รัฐหยิบยื่นให้เป็นด้านหลัก และราชการก็ ต้องการทำตามนโยบายให้แล้วเสร็จตามเวลา โรงสีชุมชนที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้มีจำนวนมากที่สุด และประสบกับความล้มเหลวมากที่สุด

3. เกิดขึ้นในลักษณะอื่น เช่น เกิดจากนโยบายขององค์กรในต่างประเทศ และ นโยบายของรัฐที่ต้องการสร้างต้นแบบโรงสีสหกรณ์ขึ้น เช่น โรงสีสหกรณ์เกษตรพิมาย หรือ เกิดขึ้นจากนโยบายของบริหารการค้าที่ผลักดันการจัดตั้งโรงสีชุมชนโดยใช้อิทธิพลทางการเมืองให้ เห็นดีเห็นชอบกับการซื้อเครื่องจักร โรงสีแบบครบชุดของบริษัทตน ซึ่งจะมีราคาแพงกว่าโรงสี ทั่วไป แต่มีข้อเสนอการดูแลช่วยเหลือเป็นสิ่งจูงใจ

การสนับสนุนของรัฐหรือการเข้าแก้ไขปัญหาที่คล้ายกับที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ลักษณะร่วมของโรงสีชุมชน โรงสีชุมชนไม่ว่าจะมองในมิติใดๆ ทั้ง 3 มุมมองนั้น ล้วนแล้วแต่มีลักษณะปัญหาเหมือนกัน และมีวิธีการบริหารจัดการ รวมตลอดทั้งมีปรัชญาแนวคิด คล้ายคลึงกัน ซึ่งเป็นแนวคิดของเศรษฐกิจชุมชนที่เป็นอยู่ในขณะนี้ คือ ล้วนแล้วแต่ทกอยู่ภายใต้ อิทธิพลลัทธิอุปถัมภ์โดยรัฐเหมือนกัน ดังนี้

(ก) รูปแบบการบริหารจัดการใช้คณะกรรมการมีทั้งการแต่งตั้งและเลือกตั้งแล้วแต่ ละชุมชน กรรมการเกือบทุกแห่งบริหารโดยไม่มีเงินเดือนและไม่มีเบี้ยประชุม จะมีบางแห่งจ่าย เฉพาะเบี้ยประชุมก็เป็นจำนวนน้อย ครั้งละไม่เกิน 100 บาท กรรมการส่วนใหญ่เป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือสมาชิก อบต. จำนวนสมาชิกไม่เท่ากันในแต่ละแห่งที่พบน้อยที่สุดมี 8 คน คือ โรงสีชุมชนบ้านมะงั่ว จังหวัดระยอง ที่มีมากที่สุดถึง 9,000 คน คือ โรงสีสหกรณ์เกษตรพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ผลการดำเนินงานของโรงสีชุมชนทุกแห่งที่ดีที่สุดก็เพียงพอเลี้ยงตัวได้ ปัญหา

และอุปสรรคที่พบคือกรรมการขาดประสิทธิภาพ และสมาชิกคอยรับแต่ผลประโยชน์ส่วนแบ่งโดยไม่เข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยเหลือ ทั้งนี้เกิดจากสภาพของธุรกิจที่มีผลตอบแทนน้อยอยู่แล้ว การจัดระบบกรรมสิทธิ์เป็นกรรมสิทธิ์ร่วม ผลกำไรแบ่งปันเฉลี่ยเท่าๆ กันทั้งกรรมการและสมาชิก ทำให้กรรมการขาดแรงจูงใจในการทำงานและขาดแรงจูงใจที่จะขยายตลาด เพราะทำไปเท่าไรก็ได้ อะไรเพิ่มขึ้น ในขณะที่ทุกคนก็มีภาระต้องค้ำหน้าเลี้ยงปากเลี้ยงท้องในภาวะของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่ค่าครองชีพสูงขึ้นเรื่อยๆ

(ข) ปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนให้เกิดโรงสีชุมชน คือ การอุปถัมภ์จากรัฐตั้งแต่เงินทุนและแรงงานของราชการที่ให้เปล่าตามนโยบายของรัฐในแต่ละช่วงเวลา ทำให้การดำรงอยู่ของโรงสีชุมชนส่วนใหญ่มีได้อยู่ตามกลไกของการค้าที่ค้ำต้องเร่งประสิทธิภาพการทำงานและการขยายตลาดโดยมีสำนักต้องพึ่งตนเอง หากแต่ยังมีความหวังจากการช่วยเหลือของราชการและไม่มีความเสี่ยงในการดำเนินงาน เพราะทุนที่ลงไปได้มาโดยการสนับสนุนจากรัฐจะขาดทุนหรือกำไร กรรมการและสมาชิกก็ไม่เดือดร้อนจึงเป็นผลทำให้ขาดความกระตือรือร้น

(ค) แนวคิดของประชาชนในชุมชนต่อโรงสีชุมชนจากแบบสอบถามปรากฏข้อมูลตรงข้ามกับการโฆษณาของผู้นิยมในแนวทางเศรษฐกิจชุมชน โดยทั่วไปไปอย่างน่าใจหาย กล่าวคือ ประชาชนส่วนใหญ่ที่สนใจและมีความพึงพอใจต่อโรงสีชุมชนมีค่าเฉลี่ยที่ต่ำมาก คือมีค่าเฉลี่ยไม่ถึง 3 และที่น่าตกใจมากที่สุดก็คือการตอบคำถามว่า “โครงการโรงสีชุมชนทำให้สมาชิกได้เข้าใจต่อแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้นนั้น เห็นด้วยหรือไม่” ปรากฏว่ามีค่าเฉลี่ยเพียง 1.456 เท่านั้น

(ง) จากการศึกษาได้พบว่าการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของชุมชนมีผลต่อการดำรงอยู่และพัฒนาการของโรงสีชุมชนเป็นอย่างมาก กล่าวคือ มีผู้ตอบคำถามมากที่สุดถึงร้อยละ 74.5 ว่าเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้วจะขายข้าวให้พ่อค้าหมด แล้วใช้เวลาที่เหลือไปหารายได้อื่นเพื่อนำเงินมาซื้อข้าวสารกิน

3. การเสนอรูปลักษณะการบริหารจัดการของโรงสีชุมชนที่มีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอรูปลักษณะการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพของโรงสีชุมชนที่จะนำเสนอต่อไปนี้เป็น การนำเสนอการบริหารจัดการที่จะเกิดขึ้นในอนาคตในการจัดตั้งโรงสีชุมชนขึ้นใหม่ ส่วนการแก้ปัญหาการบริหารจัดการที่ขาดประสิทธิภาพของโรงสีชุมชนที่มีอยู่ในปัจจุบันได้นำเสนอไว้ในหัวข้อบทบาทของรัฐข้างต้นแล้ว และข้อเสนอนี้เป็นข้อเสนอในทางการบริหารจัดการที่อยู่ภายใต้ข้อเสนอในเชิงนโยบายที่จะกล่าวต่อไป กล่าวคือ จะต้องอยู่ภายใต้ปรัชญาใหม่ของ “เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน” โดยนำเสนอ ดังนี้

1. ยุติการลงทุนแบบให้เปล่า เพราะความล้มเหลวของโรงสีชุมชนเกือบทั้งหมดที่ผู้วิจัยได้พบก็คือการขาดแรงจูงใจในการกระตุ้นการทำงานอันเป็นผลโดยตรงจากวิธีการลงทุน ซึ่งจากเหตุการณ์ที่ผ่านมารัฐได้กระทำผิดอย่างร้ายแรงที่สุด คือ การลงทุนให้เปล่า แม้บางแห่งจะมีประชาชนร่วมลงทุนด้วยก็เป็นการลงทุนแบบปลอมๆ คือ ลงหุ้นกันคนละ 20 บาท หรือ 100 บาท แล้วได้กลายเป็นเจ้าของโรงสีเงินล้าน ดังนั้นกรรมการโรงสีที่ดี ผู้ถือหุ้นโรงสีที่ดี ต่างก็ไม่มีความเสี่ยง ซึ่งในระบบธุรกิจการแข่งขันนั้น ความเสี่ยงนี้ถือเป็นแรงกระตุ้นความเอาใจเอางาน และเป็นปมเงื่อนไขสำคัญในการพัฒนากิจการ โรงสีชุมชนที่ถูกมองข้ามมาเป็นเวลายาวนาน นอกจากนั้นการนำภาษีมาเป็นเงินทุนให้เปล่าแก่โรงสีชุมชนยังเป็นการกระทำที่ไม่เป็นธรรมต่อโรงสีภาคธุรกิจทั่วไปที่เอกชนนอกจากไม่ได้รับเงินช่วยเหลือแล้ว ยังต้องเสียภาษีให้รัฐไปใช้สนับสนุนโรงสีชุมชนมาประกอบธุรกิจค้าข้าวแข่งกับตนด้วย

แนวทางของผู้วิจัยที่นำเสนอ คือ รัฐและองค์กรเอกชนทั้งหลายจะต้องยุตินโยบายการลงทุนโดยให้เปล่าทันที และเปลี่ยนมาเป็นรูปของการสนับสนุนด้วยระบบเงินกู้อัตราดอกเบี้ยต่ำที่ใช้หลักทรัพย์สินค้ำประกันตามหลักการประกอบธุรกิจทั่วไป ซึ่งที่ผ่านมารัฐก็มีสถาบันทางการเมืองที่ให้ความช่วยเหลืออยู่แล้ว เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน) และล่าสุดก็ได้ออกพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 โดยจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจังหวัดขึ้น แต่เนื่องจากแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนนี้ยังสับสนทั้งนักวิชาการทั้งภาครัฐและภาคประชาชนว่าวิสาหกิจชุมชนนี้จะดำรงอยู่ในสถานะใดในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมอันเป็นระบบเศรษฐกิจหลักของรัฐ ดังนั้นวิสาหกิจชุมชนที่ผ่านมาจึงไม่ต่างอะไรจากการช่วยเหลือในลักษณะการประชาสงเคราะห์คล้ายกับเหตุการณ์น้ำท่วมภัยแล้งทั่วไปนั่นเอง

ต่อประเด็นปัญหานี้ อาจจะมีผู้คัดค้านว่า “หากผู้ประกอบการต้องกู้เงินลงทุนเองแล้วจะเป็นเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างไร?”

ในความเห็นของผู้วิจัยมีความเห็นว่า ระบบเศรษฐกิจชุมชนไม่ควรถูกตีกรอบจำกัด เพียงว่า “ทุนต้องได้เปล่าและกรรมสิทธิ์ต้องรวมเป็นของกลุ่ม” แต่สิ่งที่ควรเน้นคือ “กิจการต้องเข้มแข็ง กระจายประโยชน์สู่ชุมชนมากที่สุด” ดังนั้นเราควรต้องศึกษาและประยุกต์ใช้ต่อรูปแบบการลงทุนเป็นกลุ่มในลักษณะนิติบุคคลตามกฎหมาย อันได้แก่ การลงทุนเป็นกลุ่มตามลำดับชั้น จากเล็กไปหาใหญ่ ตั้งแต่ห้างหุ้นส่วนสามัญ ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัด และบริษัทมหาชน เป็นต้น ซึ่งวันนี้ความรู้ความเข้าใจต่อหน่วยทางธุรกิจเหล่านี้ก็เป็นความรู้ที่แพร่หลาย ดังนั้นการประทับประคองให้กลุ่มเกษตรกรที่ดี วิสาหกิจชุมชนที่ดี หรือโรงสีชุมชนที่ดี ได้พัฒนาการจัดการเข้าสู่ระบบธุรกิจตามกฎหมายเหล่านี้ย่อมมีขั้นตอนและจังหวะก้าว น่าจะเป็นการกระตุ้นการเรียนรู้และยกระดับความสามารถขององค์กรเกษตรกรด้วย ดีกว่าที่จะสนับสนุนกลุ่มเกษตรกรในรูปแบบของสังคมสงเคราะห์ที่ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่ามิแต่จะทำให้กลุ่มเกษตรกรกลายเป็นกลุ่มผู้พิกัดทางธุรกิจอย่างเช่นทุกวันนี้

การจัดตั้งโรงสีชุมชนในรูปแบบขององค์กรทางธุรกิจดังกล่าวข้างต้นนี้จะเป็นการเปิดช่องทางให้แก่ผู้นำชุมชนที่มีความสามารถ มีกำลังใจในการจัดการเพราะมีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรมตามจำนวนหุ้นและตามความสามารถ

2. การลงทุนแบบให้เปล่าต้องกำหนดอย่างไรจำกัด กล่าวคือ อาจจะมีได้เฉพาะโรงสีชุมชนประเภทเพื่อสงเคราะห์ชุมชนที่ยากจน ได้แก่ โรงสีขนาดเล็กที่ทุนไม่มากนักและเป็นโรงสีที่ใช้เพื่อการสีข้าวกินในชุมชนเท่านั้น ซึ่งเป็นการให้เปล่าแก่ชุมชนทางการเกษตรที่ยากจนและอยู่ห่างไกลเท่านั้น ซึ่งเป็นการลงทุนเชิงมนุษยธรรมอันเป็นนโยบายสังคมสงเคราะห์ซึ่งรัฐจะต้องตีกรอบการช่วยเหลือเงินแบบให้เปล่าอยู่ในกรอบที่จำกัดนี้เท่านั้น เพราะการที่รัฐลงทุนให้แก่ชุมชนนั้นอาจจะไม่ชอบด้วยกฎหมายรัฐธรรมนูญมาตรา 87 ที่ห้ามมิให้รัฐลงทุนในกิจการที่แข่งขันกับเอกชน

3. ยุติการถือหุ้นในกลุ่มโดยเท่าเทียมกัน การถือหุ้นอย่างเท่า ๆ กันของสมาชิกในกลุ่มมีลักษณะเป็นระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของระบบเศรษฐกิจสังคมนิยม ซึ่งไม่สอดคล้องกับการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในสังคมไทยที่ยังไม่ได้เข้าสู่ความอุดมสมบูรณ์ของระบบทุนนิยม เป็นผลให้ประชาชนส่วนใหญ่ยังยากจน ในขณะที่รัฐยังไม่สามารถจะจัดสวัสดิการที่ดีให้แก่ประชาชนได้ ทุกคนจึงต้องแสวงหาประโยชน์ส่วนตนเพื่อเลี้ยงปากท้องและสร้างสวัสดิการของครอบครัวตนเอง ดังนั้นระบบกรรมสิทธิ์ร่วม โดยเฉพาะโรงสีชุมชนที่มีกำไรน้อยจึงไม่ส่งเสริมความเอาใจใส่ของบุคคล ซึ่งการที่ทุกคนถือหุ้นเท่า ๆ กันหมดนั้น เป็นผลจากความคิดชั้นนำที่ผิดพลาดและเกิดจากราชการเป็นผู้ลงทุนให้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องยุติการสนับสนุนเงินทุนแบบให้เปล่า และเปลี่ยนปรัชญาแนวคิดใหม่ โดยการรวมกลุ่มของชุมชนเพื่อประกอบกิจการนั้น ควรจัด

องค์กรอิงกับระบบทางธุรกิจ ซึ่งมีหัวหน้ากลุ่มที่เข้มแข็งเป็นผู้รับผิดชอบสูงสุดในการจัดการ และถือตามสัดส่วนของหุ้นการลงทุน การให้องค์กรโรงสีชุมชนที่ทำธุรกิจมีความเสมอภาคกันหมดในเรื่องของผลประโยชน์จากลักษณะกรรมสิทธิ์รวมดังกล่าวก่อให้เกิดลักษณะ “เฉลี่ยสมบูรณ์” ซึ่งไม่สอดคล้องกับชีวิตจริงปัจจุบัน จึงส่งผลทำให้ผู้บริหารขาดแรงจูงใจ ความล้มเหลวของโรงสีชุมชนที่ผู้วิจัยได้พบเห็นเกิดจากการวางหลักการให้เฉลี่ยสมบูรณ์ทางผลประโยชน์เท่าๆ กันหมดนั่นเอง

4. แหล่งเงินทุนที่ให้ความช่วยเหลือต้องวางหลักเกณฑ์เป็นกรณีพิเศษ ในการให้สินเชื่อเพื่อสร้างวิสาหกิจชุมชน ควรกำหนดเป็นแนวทางดังนี้

4.1 ลักษณะบุคคลที่จะได้รับการสนับสนุนต้องเป็นบุคคลที่มีฐานะปานกลางถึงยากจน โดยกำหนดเกณฑ์รายได้ของผู้ที่จะได้รับความช่วยเหลือประกอบการพิจารณากับพื้นที่ตั้งกิจการว่ามีความเหมาะสมเพียงไรด้วย ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้บุคคลที่มีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจแล้วถอยหลังมาขอความช่วยเหลือจากรัฐในรูปแบบการสงเคราะห์ ซึ่งจะเพิ่มภาระแก่รัฐมากขึ้น เพราะแทนที่ระบบการผลิตของสังคมจะเข้มแข็งก็จะกลับกลายเป็น “ระบบการผลิตที่ยังพัฒนาก็ยังอ่อนแอ” ดังนั้นการคัดเลือก คุณสมบัติของบุคคลที่จะได้รับการสนับสนุนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องใช้ความรอบคอบในการพิจารณา

4.2 ต้องกำหนดระยะเวลาการช่วยเหลือดูแล อาทิเช่น ภายใน 3-5 ปี คล้ายๆ กับหลักของสำนักงานส่งเสริมการลงทุน เมื่อครบกำหนดแล้ววิสาหกิจชุมชนนั้นต้องเข้าสู่ระบบการแข่งขันโดยจัดตั้งเป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ตามความเหมาะสมในความเข้มแข็งและตามขนาดขององค์กรว่าจะพัฒนาไปเป็นห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัด หรือบริษัทมหาชนจำกัด เป็นกรณีๆ ไป

4.3 จำนวนของหุ้นส่วนในองค์กรควรกำหนดจำนวนอย่างน้อยอยู่ระหว่าง 20-30 คน เพื่อเป็นหลักประกันต่อการกระจายผลประโยชน์สู่ชุมชน อย่างน้อยก็มีคนในชุมชนร่วมรับประโยชน์ในฐานะผู้ถือหุ้นจำนวนหนึ่ง

4.4 ผู้ขอสินเชื่อต้องเสนอแผนงานในการเสนอโครงการขอความสนับสนุน โดยในแผนงานนั้นจะต้องแสดงให้เห็นว่าจะดำเนินการสร้างระบบการตลาดชุมชนอย่างไร จะทำการระดมสมาชิกในอนาคตให้มากขึ้นจากจำนวนผู้ถือหุ้นได้อย่างไร รวมตลอดทั้งแสดงที่ตั้งของโรงสีชุมชนว่าจะต้องอยู่ในพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการประกอบกิจการ และต้องจัดทำแผนการประชาสัมพันธ์เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นว่าเงินกู้ยืมที่ออกเบี่ยค่านี้นี้มีหลักประกันว่าจะทำให้วิสาหกิจชุมชนนี้มีความเข้มแข็ง สามารถกระจายประโยชน์ต่อชุมชนได้มากที่สุด และมีหลักประกันต่อการใช้คืนต้นทุนและดอกเบี้ยอย่างไรด้วย

4.5 หน่วยงานของรัฐจะต้องแปรเปลี่ยนวิธีการช่วยเหลือจากเดิมที่เป็นการช่วยเหลือบนพื้นฐานของการช่วยเพื่อสงเคราะห์ เปลี่ยนเป็นการช่วยเพื่อให้เกิดระบบธุรกิจที่เข้มแข็งเป็นกรณีพิเศษเพื่อจะก้าวไปสู่การตอบแทนรัฐในรูปของภาษีในอนาคต และเมื่อเศรษฐกิจชุมชนทางเลือกรู้สึกความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้แล้วก็หมดภาระหน้าที่ของรัฐ และรัฐก็จะเคลื่อนตัวไปช่วยองค์กรเศรษฐกิจชุมชนทางเลือกอื่น ๆ ต่อไป

5. ปรับใช้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นสนับสนุนกิจการโรงสีชุมชน วัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่ดำรงในชนบทในวันนี้แม้จะพังทลายไปบางส่วน แต่ยังมีพื้นฐานที่สำคัญดำรงอยู่ซึ่งถือเป็นสินทรัพย์ของชุมชน และเป็นจุดเด่นที่ระบบทุนนิยมไม่มี ดังนั้นควรนำมาปรับใช้ดังนี้

5.1 นำเอาจิตสำนึกพื้นฐานของเกษตรกรว่าลูกเอาไรดเอาเปรียบจากระบบทุนนิยมนี้มาขยายผลในการเรียนรู้เพื่อให้รู้เท่าทันต่อการเอาไรดเอาเปรียบของระบบทุนนิยมที่มาในหลากหลายรูปแบบ โดยเฉพาะลัทธิบริโภคนิยมเพื่อจะสร้างจิตสำนึก “เศรษฐกิจพอเพียง” ตามแนวพระราชดำริให้เกิดเป็นจริงขึ้นในชีวิตประจำวันซึ่งจะช่วยให้เกิดการประหยัดและสะสมทุนเพื่อให้สามารถขยายกิจการได้

5.2 ใช้วัฒนธรรมชุมชนเครือข่ายในชนบทมาสร้างและขยายระบบเครือข่ายทางการตลาด โดยให้ส่วนแบ่งเป็นแรงจูงใจผสมกับความเป็นเครือข่ายในแต่ละหมู่บ้านและตำบลผูกเป็นลูกข่ายของโรงสีชุมชนขึ้น

5.3 วัฒนธรรมความสามัคคีในชุมชนที่ยังหลงเหลืออยู่ในชนบทก็จะต้องนำมาประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมการตลาดในการสร้างเครือข่ายลูกค้าโรงสีชุมชนให้กว้างขวางออกไป

5.4 วัฒนธรรมความอดทนของเกษตรกรควรต้องนำมาประยุกต์ใช้ในการทำงานในโรงสีชุมชน โดยปรับเปลี่ยนความอดทนที่เคยอดทนต่อความร้อนของอากาศ ความเหนื่อยยากในการทำมาเป็นความอดทนในการบริหารจัดการธุรกิจของโรงสีชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะก่อตั้งซึ่งต้องการความอดทนในการทำงานอย่างมาก รวมตลอดทั้งนำมาสู่บทเรียนทางการศึกษาที่จะต้องอดทนต่อความเย้ายวนใจของระบบการโฆษณาชวนเชื่อในการขายสินค้าทางโทรทัศน์และสื่อต่าง ๆ ด้วย

5.5 ใช้ภาพลักษณ์ที่ดีของโรงสีชุมชนซึ่งเป็นผลผลิตของเกษตรกรโดยตรงมาเป็นจุดขาย รวมตลอดทั้งใช้วัฒนธรรมทางศาสนา มาเสริมสร้างภาพลักษณ์สินค้าของโรงสีชุมชนด้วย เช่น พิมพ์ติดหน้าภาชนะบรรจุข้าวให้ชัดเจนว่าเป็นผลผลิตของโรงสีชุมชนและแบ่งข้าวสาร 1 ซีดเพื่อทำบุญแทนผู้บริโภคนที่ไม่มีโอกาสที่จะไปวัด เช่น การโฆษณาของโรงสีชุมชนรักษัธรรมชาติ อ่างอกุศลชุม เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นการกระตุ้นการขายอย่างมีนัยยะสำคัญทาง

วัฒนธรรมที่จะซึมลึกในจิตใจของลูกค้ายาก เพราะส่วนลึกของจิตใจคนไทยยังผูกพันกับศาสนา และคุณธรรม

6. ต้องกำหนดปรัชญาและแนวทางการดำเนินชีวิตของสมาชิกองค์กร

การทำความเข้าใจต่อระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก (ทุนนิยม) และระบบเศรษฐกิจกระแสตรง (เศรษฐกิจชุมชน) รวมตลอดถึงการอยู่ร่วมกันและต่อสู้กันกับระบบทุนนิยมเป็นสิ่งจำเป็นที่สมาชิกในองค์กรต้องเรียนรู้และเป็นเงื่อนไขสำคัญที่วิสาหกิจชุมชนที่จะจัดตั้งขึ้นนั้นจะได้รับความช่วยเหลือจากรัฐหรือไม่ กล่าวคือ การเสนอขอกู้เงินที่ดี หรือการเสนอขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่ดี วิสาหกิจชุมชนนั้นๆ จะต้องมีการกำหนดเป็น โปรแกรมการเรียนรู้เป็นประจำเดือน หรือประจำสัปดาห์ โดยเรียนรู้ปรัชญาทางเศรษฐกิจทุนนิยมควบคู่ไปกับการเรียนรู้ทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้สมาชิกขององค์กรวิสาหกิจชุมชนนั้นรู้เท่าทันถึง ข้อดี ข้อด้อยของระบบทุนนิยมที่เกษตรกรและคนยากจนต้องดำรงชีวิตอยู่ด้วยกับมัน เช่น ความเข้าใจต่อระบบการโฆษณาทางสื่อเพื่อกระตุ้นการบริโภคที่เป็นต้นเหตุสำคัญของความยากจนประการหนึ่ง รวมตลอดทั้งการเรียนรู้เท่าทันต่อระบบทุนนิยมโลกที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตในปัจจุบัน อาทิ เช่น ระบบกองทุนเงินล่วงหน้า และการเก็งกำไรราคาน้ำมันอันเป็นเส้นเลือดใหญ่ของการดำรงชีวิตในระบบทุนนิยมโลก เป็นต้น

การกำหนดโปรแกรมการเรียนรู้ดังกล่าว นี้ถือเป็นส่วนหนึ่งของเงื่อนไขการปล่อยเงินกู้อัตราดอกเบี้ยต่ำของสถาบันการเงินของรัฐ รวมตลอดถึงกำหนดเป็นเงื่อนไขการปล่อยสินเชื่อในอนาคตที่ต้องมีการตรวจสอบเป็นระยะด้วย เพื่อเข้มงวดต่อวิสาหกิจชุมชนในการสร้างจิตสำนึก จึงจะเข้าเงื่อนไขที่จะได้ประโยชน์จากนโยบายพิเศษนี้

ข้อควรปฏิบัติในการบริหารจัดการ

ข้อเสนอรูปลักษณะการบริหารจัดการของโรงสีชุมชนเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ ดังกล่าวข้างต้นนี้ จะมีความรัดกุมมากขึ้นหากเสริมด้วยข้อควรปฏิบัติซึ่งเป็นแนวทางประกอบการพิจารณา โดยนำไปประยุกต์ใช้ตามสถานการณ์ดังนี้

ข้อควรปฏิบัติที่ 1 ไม่ควรให้วิสาหกิจชุมชนเข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบการเมืองในระบบเลือกตั้ง เช่น การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อบต. อบจ. รวมตลอดถึงการเลือกตั้ง ส.ส. และไม่ควรให้ผู้ประกอบอาชีพนักการเมืองเข้าไปดำเนินการวิสาหกิจชุมชน เพราะจะทำให้โรงสีชุมชนนั้นอ่อนแอตั้งแต่วันเริ่มต้นด้วยเหตุเพราะระบบการเมืองไทยในปัจจุบันยังอยู่ในลักษณะการใช้สิทธิในการบริหารจัดการ ซึ่งจะทำให้โรงสีชุมชนขาดความมูานะพยายามที่จะไปแข่งขัน

ในเวทีธุรกิจที่เป็นการแข่งขันเสรี เพราะการแข่งขันเสรีจะเป็นแรงกระตุ้นให้ผู้ประกอบการโรงสีชุมชนเกิดความขยันขันแข็ง

ข้อควรปฏิบัติที่ 2 ไม่ควรนำความคิดของระบบราชการเข้าไปครอบงำในการบริหารจัดการกับวิสาหกิจชุมชน เพราะแนวคิดและวิธีปฏิบัติของระบบราชการทั้งระบบไม่สอดคล้องกับระบบธุรกิจการแข่งขันเสรี ดังจะเห็นได้ว่าไม่เคยมีกิจการของรัฐทำธุรกิจที่แข่งขันเสรีแล้วประสบความสำเร็จเลย ส่วนกิจการธุรกิจของรัฐที่อวดอ้างว่าประสบความสำเร็จนั้นล้วนแล้วแต่เป็นกิจการที่ผูกขาดทั้งสิ้น และบางกิจการแม้จะเป็นกิจการที่ผูกขาดแท้ๆ ก็ยังประสบกับภาวะล้มละลายก็มีมาก อาทิเช่น กิจการรถไฟ กิจการโรงพิมพ์คุรุสภา เป็นต้น

การเข้าไปเกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชนของราชการควรจะเกี่ยวข้องในการหาแหล่งเงินทุน การสนับสนุนทางข้อมูล และทางวิชาการเป็นสำคัญ

ข้อควรปฏิบัติที่ 3 การมีเครือข่ายของวิสาหกิจชุมชนแม้จะเป็นสิ่งจำเป็น แต่โรงสีชุมชนหนึ่งๆ ก็ควรมีอิสระในการตัดสินใจเพื่อความอยู่รอดของตนเองด้วยการเข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายแล้วจะเป็นผลดีหรือผลเสียมากน้อยเพียงไร

ข้อควรปฏิบัติที่ 4 การนำความช่วยเหลือที่รัฐมอบให้ในเรื่องของแรงงานข้าราชการที่เข้าไปช่วยสนับสนุนในกิจการโรงสีมาคำนวณคิดเป็นค่าใช้จ่ายด้วยแม้จะเป็นการช่วยเหลือแบบให้เปล่าก็ตาม ทั้งนี้เพื่อให้ผู้บริหารกิจการโรงสีชุมชนมีความเข้าใจและตระหนักอยู่เสมอว่าจะต้องทุ่มเทการทำงานและใช้ความพยายามมากขึ้นเพื่อให้โรงสีชุมชนพ้นขีดภาวะขาดทุนที่แผ่เร้นและไม่สร้างภาพลอคตัวเองว่ามีกำไรจากการสงเคราะห์โดยรัฐ

ข้อควรปฏิบัติที่ 5 แม้วิสาหกิจชุมชนจำเป็นต้องใช้ลักษณะพิเศษของชุมชนเป็นฐานได้แก่ ความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติก็จริง แต่ในการบริหารจัดการควรต้องใช้หลักความสามารถของบุคคลเป็นที่ตั้ง ควรหลีกเลี่ยงการใช้ระบบเครือญาติในการคัดเลือกผู้ปฏิบัติหน้าที่ และการตัดสินใจปัญหาขององค์กรควรดูที่ความสามารถของบุคคลและผลประโยชน์ขององค์กรเป็นสำคัญ

ข้อควรปฏิบัติที่ 6 แม้การบริหารจัดการในระบบเศรษฐกิจชุมชนทางเลือกจะเน้นระบบการมีเจ้าภาพในการรับผิดชอบคล้ายกับการบริหารในระบบทุนนิยม แต่ควรจะต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของผู้ร่วมลงทุนและคนในชุมชนด้วย เช่น การมีส่วนร่วมในการเสนอข้อคิดเห็นในการบริหาร การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์หรือเงินรางวัลจากการเข้ามาเป็นผู้ให้บริการโรงสี เช่น มีคะแนนจากการนำข้าวมาสี และปลายปีจัดของชำร่วยตามจำนวนคะแนนให้เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย (Implications)

การศึกษาวิจัยนี้มีประเด็นที่ผู้วิจัยเห็นว่าควรนำผลการศึกษาวิเคราะห์มาอภิปรายผลในการวิจัย โดยแบ่งเป็น 4 หัวข้อ คือ (1) การปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนในเชิงปรัชญา (2) แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนในภาวะวิกฤตทุนนิยมโลก (3) ปัญหาอุปสรรคของโรงสีชุมชนในปัจจุบันและบทบาทของรัฐที่มีต่อโรงสีชุมชน (4) การบริหารจัดการของโรงสีชุมชนที่มีประสิทธิภาพ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนในเชิงปรัชญา

จากการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยมีความเห็นว่าแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนจะดำเนินการโดยปฏิเสธสภาพความเป็นจริงของกลไกระบบทุนนิยมที่เป็นตัวผลักดันให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีทางการผลิตและวิถีทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของสังคมไทยอีกต่อไปไม่ได้แล้ว โดยจะต้องหันกลับมาเผชิญหน้ากับสภาพความเป็นจริงและสร้างระบบบริหารจัดการที่มีลักษณะพิเศษอันเป็นแนวคิด “เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน” ที่ผู้วิจัยได้เสนอในงานวิจัยนี้

ผู้วิจัยใช้มุมมองทางวัฒนธรรมในความหมายของอำนาจประสานกับทฤษฎีวิวัตนิยมวิภาษ (Dialectical Materialism) มองกระบวนการทัศน์ของมนุษย์ว่ามีพื้นฐานจากวิถีการผลิต กล่าวคือ ประชาชนที่อยู่ในวิถีการผลิตหนึ่งจะส่งผลกระทบต่อกระบวนการความคิดทางเศรษฐกิจและการเมืองหนึ่งด้วย ดังนั้นการส่งเสริมวัฒนธรรมการผลิตในลักษณะเศรษฐกิจชุมชนแบบดั้งเดิมไม่เพียงพอทำให้วิสาหกิจชุมชนนั้น ๆ ต้องประสบกับความล้มเหลวเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการเห็นยวร้ายให้ประชาชนต้องอยู่ในโครงสร้างวัฒนธรรมเศรษฐกิจชุมชนแบบดั้งเดิมอันเป็นผลต่อการสร้างกระบวนการทัศน์แบบจารีตนิยมทางระบบเศรษฐกิจและการเมือง โดยไม่ยอมรับและขัดแย้งกับวิถีการเปลี่ยนแปลงในแนวทางการเมืองแบบเสรีนิยมและวิถีการผลิตแบบทุนนิยมด้วย ซึ่งการดำเนินการเช่นนี้จะมีผลต่อความเชื่อในระบบอำนาจทางการเมืองที่ผูกมัดโครงสร้างการเมืองไทยในขณะนี้ ดังนั้นข้อเสนอแนะของผู้วิจัยที่นำเสนอแนวคิด “เศรษฐกิจชุมชนทางเลือก” จึงไม่เพียงแต่ให้ประชาชนต้องเผชิญกับความเป็นจริงเท่านั้น แต่โดยผลแห่งแนวคิดนี้ยังเป็นการผลักดันให้ประชาชนยอมรับวิถีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมโดยเข้าสู่วิถีการผลิตใหม่ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการปรับแนวคิดทางการเมืองจากระบบจารีตนิยมก้าวสู่แนวคิดการเมืองระบบเสรีนิยมมากยิ่งขึ้นซึ่งจะเป็นพื้นฐานสำคัญในการปรับตัวทางการผลิตให้ประชาชนก้าวเข้าสู่กระบวนการผลิตแผนใหม่ที่

พร้อมจะแข่งขัน โดยลดต้นทุนทางการผลิตและเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ และโดยผลแห่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการเมืองนี้สังคมจะเข้าสู่ความเป็นเสรีทำลายพันธนาการความเชื่อที่มงาย และสร้างระบบวัฒนธรรมทางการเมืองใหม่ที่จะทำให้ประชาชนมีเหตุผลในการลงคะแนนเสียงเลือกผู้นำของตนมากยิ่งขึ้น และพร้อมกันนั้นประชาชนจะมีวิถีความคิดที่สร้างสรรค์และพร้อมเข้าสู่กระบวนการแข่งขันเพื่อการดำรงอยู่ตามสภาพของความเป็นจริง ซึ่งแนวคิดทางปรัชญาของเศรษฐกิจชุมชนนี้เป็นที่มาของคำว่าเศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน

“เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน” ในความหมายของผู้วิจัยหมายถึงเป็นเศรษฐกิจชุมชนที่มีรูปลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากเศรษฐกิจชุมชนที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน กล่าวคือแตกต่างทั้งทางโครงสร้างองค์กร คือ การถือครองปัจจัยการผลิต แตกต่างในเป้าหมายปลายทาง และปรัชญาของการดำรงอยู่ กล่าวคือ เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกฯ ยอมรับการอยู่ร่วมกันกับระบบทุนนิยม แต่จะต้องเป็นการอยู่ร่วมที่มีลักษณะที่อยู่ร่วมและต่อสู้กับระบบทุนนิยมในเวลาเดียวกัน และสิ่งสำคัญที่สุดของเศรษฐกิจชุมชนทางเลือกนี้คือจะต้องเป็นเครื่องมือพัฒนาศักยภาพของคนในชนบทให้เป็นแรงงานที่มีคุณภาพ มีความสามารถ และมีทางเลือกในการดำเนินชีวิต รวมตลอดทั้งจะส่งผลต่อโครงสร้างระบบเศรษฐกิจหลักในปัจจุบันที่เป็นระบบทุนนิยมในลักษณะเมืองขึ้นแผนใหม่ กล่าวคือ ทุนการผลิตหลักของสังคมถูกรอบงำด้วยทุนต่างประเทศ ดังนั้นแนวคิดนี้ส่วนหนึ่งจะการสนับสนุนทุนท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ระบบทุนนิยมของไทยเป็นระบบทุนนิยมที่มีฐานทุนในประเทศที่เข้มแข็งขึ้น ไม่ตกเป็นเบี้ยล่างอย่างจำนต้องระบบทุนนิยมโลกอย่างทุกวันนี้ และโดยผลแห่ง “เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน” หากรัฐมีนโยบายชัดเจนก็จะก่อประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม กล่าวคือ สังคมจะมีจิตสำนึกที่เข้มแข็งและรู้เท่าทันต่อกระบวนการเอารัดเอาเปรียบของระบบทุนนิยมโลกที่เชื่อมต่อกับระบบทุนนิยมภายในประเทศ

หากจะพิจารณาถึงวิวัฒนาการสังคมไทยประกอบ จะเห็นว่าภายใต้ภาวะการณ์ของวิวัฒนาการทางสังคมไทยในกระแสทุนนิยมโลกที่สภาพการณ์ของประเทศกำลังพัฒนามีลักษณะพิเศษที่ความเจริญทางเศรษฐกิจมีความไม่สม่ำเสมอ มีความเจริญกระจุกตัวเป็นหย่อม ๆ โดยเฉพาะจะอยู่ในชุมชนเมืองและมีความแตกต่างทางความเจริญอย่างยิ่งระหว่าง “เมือง” กับ “ชนบท” สภาพของสังคมไทยอยู่ในสภาพการณ์เช่นนี้ โดยชนบทมีสภาพคล้ายกับเป็นอาณานิคมของเมือง กล่าวคือ ชนบทไม่อยู่ในฐานะที่จะพึ่งตนเองได้ หากแต่จะต้องพึ่งพิงเมืองอยู่ตลอดตามทฤษฎีการพึ่งพิง (Dependency Theory) ภาวะการณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างเมืองและชนบทที่เป็นช่องว่างเช่นนี้จะดำรงอยู่ในช่วงระยะเวลาหนึ่งของการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ ซึ่งจะกินระยะเวลาสั้นหรือยาวนานอยู่กับนโยบายของรัฐที่จะปล่อยให้ช่องว่างแห่งความสัมพันธ์นี้เคลื่อนตัว

ไปเองตามวิวัฒนาการทางธรรมชาติ หรือใช้นโยบายการจัดการของรัฐเป็นตัวเร่งเพื่อลดช่องว่างแห่งความสัมพัทธ์นี้โดยเร็ว

หากเรามองย้อนหลังกลับไปนับแต่ปี 2500 เป็นต้นมาจะเห็นได้ว่าสังคมไทยได้ตัดสินใจใช้นโยบายของรัฐ โดยเร่งด่วนในการจัดการเพื่อให้ภาวะการขัดแย้งเชิงโครงสร้างทางความสัมพัทธ์นี้ใช้เวลาสั้นลงอันเป็นผลจากแรงกระตุ้นที่เกิดภาวะการขัดแย้งเชิงโครงสร้างทางสังคมอย่างรุนแรงจนเกิดสงครามภายในประเทศขึ้น โดยพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้ปลุกระดมคนยากคนจนจับอาวุธลุกขึ้นสู้กับรัฐบาลนับตั้งแต่วันที่ 7 สิงหาคม 2508 ในวันเสียดังนั้นแตกที่บ้านนาบัว จังหวัดสกลนคร และขยายผลของสงครามไปทั่วประเทศ เป็นผลทำให้รัฐบาลในสถานการณ์เช่นนั้นไม่เพียงแต่ไม่สามารถจะส่งเสริมระบบเศรษฐกิจชุมชนอย่างปัจจุบันนี้ได้เท่านั้น แต่ยังไม่อยู่ในเงื่อนไขที่จะคิดได้ด้วยเพราะเกรงว่าหากส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็งจะเป็นการเสริมความเข้มแข็งให้แก่ขบวนการประชาชนเรียกร้องผลประโยชน์ที่ตนไม่ได้รับความเป็นธรรมจากสังคมอันจะเป็นปฏิปักษ์ต่ออำนาจรัฐเผด็จการในขณะนั้น รวมทั้งเกรงจะไม่ทันการต่อการขยายตัวของสงครามในประเทศ เนื่องจากรัฐบาลต้องการผลทางจิตวิทยาเพื่อให้ประชาชนเห็นถึงความเจริญอย่างรวดเร็วตามนโยบายของรัฐบาล ดังนั้นจึงใช้นโยบายทางการเมืองเร่งการพัฒนาชนบทอย่างเร่งด่วน และกลายเป็นแนวทางของนโยบายในรัฐบาลต่อ ๆ มา เริ่มตั้งแต่ต้นนโยบายปรับโครงสร้างพื้นฐานในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่เสนอคำขวัญการพัฒนาว่า “น้ำไหลไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ” จนกระทั่งมาสู่การปรับโครงสร้างทางการเมืองเพื่อกระจายอำนาจการตัดสินใจทางการเมืองซึ่งเป็นหัวใจในการผลักดันให้เกิดการพัฒนาชนบทด้วยคนชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นมาภายใต้นโยบาย 66/23 ที่รัฐบาลได้มีความเข้าใจและตัดสินใจอย่างแน่วแน่ในการใช้การเมืองนำการทหารเพื่อยุติสงครามการปฏิวัติของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในด้านที่สำคัญได้แก่ การผลักดันให้เกิดระบบประชาธิปไตยให้เสรีภาพแก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระจายอำนาจการปกครองเพื่อรองรับการทุ่มงบประมาณอย่างต่อเนื่องเพื่อการพัฒนาชนบท ไม่ว่าจะเป็นการส่งผ่านงบประมาณสู่ชนบทโดยผ่านอำนาจส่วนกลางโดยกระทรวงเป็นผู้ตัดสินใจและส่งผ่านงบประมาณโดยตรงไปทางโครงสร้างการกระจายอำนาจ เช่น สภาตำบลที่พัฒนามาเป็น อบต. ทุกวันนี้ หรือการกระจายเม็ดเงินในรูปแบบของนโยบายตามโครงการกระจายความเจริญสู่ชนบทจากอดีตถึงปัจจุบัน เช่น เงินผันโครงการเร่งรัดพัฒนาชนบท รวมตลอดถึงรูปธรรมนโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง (กองทุนเงินล้าน) นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) และนโยบายยกระดับเศรษฐกิจเป็นต้น ซึ่งโดยผลแห่งนโยบายดังกล่าวข้างต้นได้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ทีนอกเหนือจากเจตนาของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง นั่นคือ โดยผลแห่งการพัฒนาได้ทำให้วิถีชีวิตชุมชนในชนบทเกิดการ

เปลี่ยนแปลง อ่อนแอ และแตกสลาย กล่าวคือ นโยบายเร่งรัดพัฒนาชนบทโดยเฉพาะในด้านความเจริญทางโครงสร้างระบบการคมนาคม และความเจริญทางวัตถุนี้ได้ไปทำลายวิถีชีวิตและวัฒนธรรมทางการผลิตของชุมชนแบบดั้งเดิมให้เข้าสู่กระบวนการผลิตแบบทุนนิยมเร็วยิ่งขึ้น และดูเหมือนว่ายิ่งพัฒนายิ่งทำให้ชนบทยิ่งอ่อนแอลงไม่สามารถจะพึ่งตนเองได้

การพัฒนาชนบทเริ่มต้นด้วยการพัฒนาทางวัตถุเพียงเพื่อต้องการให้เกิดความเจริญอย่างชุมชนเมืองโดยการสร้างความเจริญทางโครงสร้างพื้นฐานตามคำขวัญ “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ” ดังกล่าวข้างต้นได้พัฒนามาอีกระยะหนึ่งก็เห็นได้ว่าไม่ใช่ทางออกที่จะทำให้ชนบทมีความเข้มแข็งพึ่งตัวเองได้ วิจิต นันทสุวรรณ (2547: 8) ได้สรุปไว้ว่า “ในช่วงปีสุดท้ายของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 ซึ่งเป็นรอยต่อที่จะนำไปสู่การยกร่างและประกาศใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) จึงได้ข้อสรุปที่ทุกฝ่ายในสังคมไทยเห็นพ้องต้องกันว่าการพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดภาวะครอบครัแตกแยก ชุมชนล่มสลาย” และเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 ก็เป็นผลให้สังคมไทยเกิดการทบทวนแนวทางการพัฒนาครั้งสำคัญจนเกิดกระแสแนวคิด “เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง” โดดเด่นขึ้นจนปรากฏในแผนพัฒนาฉบับล่าสุด แต่ก็ไม่สามารถจะบอกทิศทางได้ชัดเจนว่าสุดท้ายของวิวัฒนาการจะอยู่ในสถานภาพใดกับระบบเศรษฐกิจหลักของสังคมไทย ซึ่งจากวิวัฒนาการในทิศทางการพัฒนาชนบทดังกล่าวมาจนถึงปัจจุบันนี้จะเห็นได้ว่านโยบายเศรษฐกิจชุมชนได้มีความสำคัญและกำลังมีบทบาททางประวัติศาสตร์ในการชี้แนะแนวทางการพัฒนาชนบทมากยิ่งขึ้น แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้นตามแนวความคิดของผู้วิจัยจึงเห็นว่าเศรษฐกิจชุมชนที่จะมีบทบาททางการพัฒนาต่อไปนี้จึงไม่อยู่ในสถานภาพของเศรษฐกิจชุมชนแบบดั้งเดิมที่ไร้ทิศทางได้อีกต่อไป เนื่องจากเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปแล้วว่าระบบเศรษฐกิจชุมชนไม่ใช่รูปแบบของระบบเศรษฐกิจหลักที่รัฐจะใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ ดังนั้นการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจชุมชนจะดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระต่อระบบเศรษฐกิจหลักไม่ได้ และในขณะเดียวกันจะให้ระบบเศรษฐกิจหลักคือระบบทุนนิยมนี้ดำเนินต่อไปโดยกีดกันชุมชนก็ไม่ได้เช่นกัน เพราะตามทฤษฎีระบบโลก (World System Theory) นั้น ระบบทุนนิยมของประเทศชายขอบอย่างประเทศไทยนี้จะดำรงอยู่ไม่ได้ และสุดท้ายก็จะถูกครอบงำด้วยประเทศแกนกลาง หรือนัยหนึ่งก็จะถูกครอบงำด้วยทุนของประเทศแกนกลางที่พัฒนาเป็นทุนข้ามชาติแล้ว ดังนั้นการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจชุมชนในแนวคิดของผู้วิจัยจึงต้องเป็น “เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน” โดยจะต้องอยู่ในฐานะที่ “ตั้งอยู่ร่วมและต่อสู้กับระบบเศรษฐกิจหลัก” โดยเศรษฐกิจชุมชนจะเป็นตัวกระตุ้นให้ประชาชนในชนบทที่อ่อนแอแปรเปลี่ยนสู่ความเข้มแข็ง และก้าวเข้าสู่ระบบการแข่งขันในระบบเศรษฐกิจร่วมกันในช่วงระยะแห่งวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของระบบทุนนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศ

กำลังพัฒนาจำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐจะต้องมีนโยบายพิเศษในการยกระดับความสามารถของชุมชนในชนบทให้มีความเข้มแข็งเพื่อจะเกิดการพึ่งตนเองได้ ซึ่งก็เป็นไปตามแนวความคิดที่ ฯพล ฯ นายกรัฐมนตรีได้เคยกล่าวไว้หลายครั้งว่า “ต่อชนบทรัฐบาลจะต้องใช้นโยบายสังคมนิยมเพื่อให้โอกาสแก่ประชาชนได้พัฒนาตนเองให้เข้มแข็งเพื่อเข้าสู่ระบบการแข่งขันได้ ส่วนสังคมเมืองนั้นก็ให้นโยบายทุนนิยมโดยให้เกิดการแข่งขันเสรี” และเป็นไปตามแนวนโยบายของรัฐที่ปรากฏในหมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ที่ว่า “เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ โดยที่เศรษฐกิจชุมชนเป็นพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง และโดยที่เศรษฐกิจชุมชนในปัจจุบันจำนวนหนึ่งยังอยู่ในระดับที่ไม่พร้อมจะเข้ามาแข่งขันทางการค้าทั้งในระดับภายในประเทศและระหว่างประเทศ สมควรให้มีการส่งเสริมความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างรายได้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การพัฒนาความสามารถในการจัดการ และการพัฒนารูปแบบของวิสาหกิจชุมชน อันจะยังผลให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ และพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งพร้อมสำหรับการแข่งขันทางการค้าในอนาคตไม่ว่าในระดับใด รวมไปถึงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไปสู่การเป็นผู้ประกอบการขนาดย่อมและขนาดกลางต่อไป จึงจำเป็นต้องตามพระราชบัญญัตินี้”

โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ประเทศไทยก้าวเข้าสู่กระแสธารของระบบทุนนิยมอย่างเต็มตัวตั้งแต่ปี 2500 และระบบทุนนิยมโลกได้พัฒนาตัวเองจนเข้มแข็ง ประกอบกับการพังทลายของระบอบโซเวียตเมื่อปี ค.ศ. 1990 ทำให้ระบบเศรษฐกิจโลกไม่มีทางเลือกกว่าจะใช้ระบบสังคมนิยมหรือทุนนิยม หากแต่ทุกประเทศจำเป็นต้องยอมรับการดำรงอยู่ในระบบเศรษฐกิจโลกอันเดียวกัน คือ ระบบทุนนิยมโลกที่ทุกคนกล่าวขานตรงกันว่า “ระบบโลกไร้พรมแดน” หรือ “ยุคโลกาภิวัตน์” (Globalization) นั้นยังทำให้ทุกประเทศต้องปรับตัวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจกระแสหลักนี้ สำหรับผู้ที่ปรับตัวไม่ทันทั้ง ๆ ที่เข้าอยู่ในกระแสธารแล้วก็จะต้องเจ็บปวดต่อการพังทลายทางเศรษฐกิจ ประเทศไทยได้ผ่านประสบการณ์นี้แล้ว ได้แก่ การเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 เป็นต้น บทเรียนนี้ได้เป็นผลให้รัฐบาลภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตร ได้จัดตั้งหน่วยงานเพื่อติดันทางออกในหัวข้อ “โลกาภิวัตน์กับการนำประเทศไทยเข้าสู่สังคมและเศรษฐกิจฐานความรู้” เพื่อจะปรับฐานการเรียนรู้ของประชาชนทั้งระบบให้รู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกเพื่อนำสู่การปฏิรูประบบเศรษฐกิจในการกำหนดนโยบายให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของโลกดังที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้ารับฟังการประชุมเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2548 ที่ทำเนียบรัฐบาล โดยมี ฯพล ฯ นายกรัฐมนตรีเป็นประธาน และในขณะนั้นภาวะโลกไร้พรมแดนกำลังส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อภาวะราคาน้ำมันที่กลายเป็นสินค้าแกนกลางของการผลิตทุกชนิด

ที่ผลักดันให้สินค้าและบริการทุกประเภทมีราคาสูงขึ้นทุกวันจึงเป็นสถานการณ์ที่ทำลายต่อแนวคิด “เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน” มากยิ่งขึ้น

2. แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนในภาวะวิกฤตทุนนิยมโลก

งานวิจัยนี้จำเป็นต้องอภิปรายผลการวิจัยในส่วนของเศรษฐกิจชุมชนที่เชื่อมโยงกับภาวะวิกฤตของระบบทุนนิยมโลก เพราะการดำรงอยู่ของชนบทไทยวันนี้เชื่อมต่อกับระบบทุนนิยมโลกโดยผ่านระบบทุนนิยมภายในประเทศ ทรายใจที่รถขนส่งสินค้าน้ำดื่มโค้กซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์บริษัทข้ามชาติยังส่งตรงถึงหมู่บ้านในชนบทเป็นประจำฉันใด เราก็ไม่อาจจะปฏิเสธความผูกพันระหว่างเศรษฐกิจชุมชนกับวิกฤตทุนนิยมโลกได้ฉันนั้น อีกทั้งผู้วิจัยได้นำเสนอการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจชุมชนทางเลือกฯ ว่าต้องตั้งอยู่ร่วมและต่อสู้กับระบบทุนนิยมโลกด้วยการอภิปรายผลในหัวข้อนี้ย่อมมีความจำเป็นอย่างยิ่งกับข้อเสนอแนะที่จะกล่าวต่อไป เพราะวิกฤตของระบบทุนนิยมโลกย่อมจะเป็นโอกาสของระบบเศรษฐกิจชุมชนทางเลือกฯ อีกทางหนึ่ง

ตามทฤษฎีระบบโลก (World System Theory) แม้ประเทศแกนกลางจะมีบทบาทสำคัญในการควบคุมกลไกระบบเศรษฐกิจโลกด้วยกลไกการระหว่างประเทศผ่านทางสนธิสัญญา องค์การสากล ศาลทรัพย์สินทางปัญญา ควบคุมกลไกทางการเมืองระหว่างประเทศผ่านองค์กร อย่างเช่น องค์การสหประชาชาติ องค์การทางการทหาร (NATO) ควบคุมด้วยกลไกทางเศรษฐกิจผ่านองค์กร อย่างเช่น องค์การการค้าระหว่างประเทศ (WTO) ธนาคารโลก เป็นต้น และบทบาทนี้ได้ผลักดันให้โลกเกิดพัฒนาการด้านชีวิตความเป็นอยู่ทางสาธารณสุข ทางวัฒนธรรมที่ดีขึ้นก็จริง แต่ตามทฤษฎีการวิวัฒนาการทางสังคมที่สรรพสิ่งล้วนเปลี่ยนแปลงมีดับมีเกิด และเปลี่ยนแปลงไปอีกตามเหตุและปัจจัยอย่างไม่หยุดยั้ง ซึ่งระบบทุนนิยมโลกก็ไม่อาจพ้นกฎเกณฑ์นี้ได้ ด้วยเหตุเพราะจุดอ่อนสำคัญของระบบทุนนิยมคือการเป็นอนาธิปไตยทางการผลิตและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ผู้เข้มแข็งกว่าจะเอาเปรียบผู้ที่อ่อนแอกว่า แม้จะมีกฎหมายและกติกา ต่าง ๆ ออกมาควบคุมก็ยากที่จะห้ามปรามได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโลกทุนนิยมในปัจจุบันที่ได้ส่งสัญญาณอันตรายถึงทางตันที่จะต้องเกิดการปรับตัวใหม่ครั้งสำคัญ คือ “วิกฤตการณ์พลังงาน” กล่าวคือ ราคาน้ำมันไม่มีแนวโน้มต่ำลงเลยในตลอดระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมา และน้ำมันถือเป็นสินค้าเส้นเลือดใหญ่ที่สุดในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจทุนนิยม “น้ำมัน” ได้ก่อให้เกิดวิกฤตทางการเมืองของโลกมานานกว่า 50 ปีนับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยรวมศูนย์การขัดแย้งอยู่ที่ตะวันออกกลาง จากจุดเริ่มต้นปัญหาความขัดแย้งระหว่างอียิปต์กับปาเลสไตน์ได้ขยายตัวไปสู่ความขัดแย้งระหว่างอียิปต์กับอาหรับ และแตกหักเมื่อการถล่มตึกเวิลด์เทรดเมื่อ 9 กันยายน 2001 ติดตามมาด้วย

การยกกำลังบุกประเทศอาฟกานิสถานและอิรักของสหรัฐอเมริกา พร้อมกับการตอบโต้ของ ขบวนการก่อการร้ายมุสลิมทั่วโลกอย่างรุนแรงที่ขยายไปอย่างไร้พรมแดนเช่นกัน เหตุการณ์การ ก่อการร้ายทางประวัติศาสตร์เมื่อ 7 และ 2 กรกฎาคม 2548 มหานครลอนดอนที่สงบสันติได้ถูก ถล่มจากการวางระเบิดในรถไฟใต้ดินและบนรถเมล์ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันถึง 2 ครั้ง เป็นผลให้ ผู้คนบาดเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมาก เป็นปรากฏการณ์อีกรูปธรรมหนึ่งที่ยกให้เห็นถึงสัญญาณ แห่งวิกฤตน้ำมันจากจุดเริ่มต้นคือการเข้ายึดครองแหล่งทรัพยากรน้ำมันเมื่อสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ขยายตัวกลายเป็นสงครามการก่อการร้ายของโลกแล้ว ในทุกวันนี้

ด้วยความสำคัญของน้ำมัน ประกอบกับปริมาณน้ำมันที่มีจำกัด ซึ่งนับวันมีแต่จะ หมดสิ้นไป และการบริโภคที่ไร้ขอบเขตของโลกทุนนิยมจึงผลักดันให้ภาวะการณ์การที่เรียกว่า “มือใครยาวสาวได้สาวเอา” ซึ่งเป็นปรัชญาพื้นฐานของระบบทุนนิยมมาแต่เดิมแล้วนั้น ได้ส่งผล ให้เกิดระบบการเก็งกำไรราคาน้ำมันขนานใหญ่สร้างผลประโยชน์ให้แก่ผู้ค้าน้ำมันในตลาด หลักทรัพย์ และในระบบกองทุนการเงินล่วงหน้า Hedge Fund ในโลกตะวันตกให้เกิดการ เพื่องฟูขึ้น ทำให้ราคาน้ำมันกลายเป็นวิกฤตการณ์ของโลกที่อยากจะควบคุม ด้วยเหตุนี้เองการ ประหยัดพลังงานที่เกิดจากการเดินทางจึงมีความสำคัญมากขึ้น ดังนั้นการจัดระบบเศรษฐกิจชุมชน พึ่งตนเองโดยสร้างชุมชนให้มีความสมบูรณ์สามารถเลี้ยงตนเองได้ในวิถีชีวิตประจำวัน โดยลดการ พึ่งพาการขนส่งจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะการขนส่งสินค้าจากทางไกลจะกลายเป็นต้นทุนหลักของ สินค้าโดยจะมีมูลค่าสูงกว่าต้นทุนการผลิตจริงของสินค้าอีกหลายเท่า สินค้าอุปโภคบริโภคหลักที่ เกิดขึ้นในชุมชนและบริโภคกันในชุมชนจะมีราคาถูกกว่าสินค้าอุปโภคบริโภคที่มาจากแดนไกล อันเป็นโอกาสสำคัญที่จะทำให้วิสาหกิจชุมชนสามารถจะผลิตออกนอกผลได้ แต่อย่างไรก็ตาม การกิจหลักของวิสาหกิจชุมชนคือการต่อสู้กับตนเองยังเป็นสิ่งสำคัญ คือจะต้องเร่งปรับปรุง ประสิทธิภาพการผลิตเพื่อให้ต้นทุนการผลิตต่ำสุด แต่มีประสิทธิภาพสูงสุดและเร่งปรับปรุงระบบ การตลาดให้มีเครือข่ายที่แน่นอนและเข้มแข็งซึ่งจะเป็นรากฐานทำให้วิสาหกิจชุมชนมี ความสามารถในการดำรงอยู่อย่าง แข็งขันได้ในระบบทุนนิยม

จากภาวะวิกฤตของโลกทุนนิยมที่กล่าวมาข้างต้นนี้จึงเป็นสภาพแห่งภาวะวิสัยที่จะ เปิดทางให้แก่ระบบเศรษฐกิจชุมชนมีโอกาสเติบโตและดำรงอยู่ได้ หากแต่จะต้องเฝ้าติดตามและ รู้เท่าทันการผันแปรของระบบทุนนิยมว่าจะไปทิศทางใด และระบบเศรษฐกิจชุมชนจะต้อง ปรับตัวไปด้วยอย่างได้เปรียบเพื่อมิให้จมปลักกับการเป็นระบบเศรษฐกิจชุมชนแบบธรรมชาติใน อดีต ซึ่งจากสภาพการณ์นี้เองจึงเป็นมูลเหตุที่ทำให้ผู้วิจัยนำเสนออภิปรายผลในหัวข้องานวิจัยนี้

3. ปัญหา อุปสรรคของโรงสีชุมชนในปัจจุบัน และบทบาทของรัฐที่มีต่อโรงสีชุมชน

จากการศึกษาวิจัย ได้พบว่าโรงสีชุมชนเกือบทั้งหมดที่มีอยู่ในปัจจุบันเกิดขึ้นบนพื้นฐานระบบอุปถัมภ์โดยรัฐ และมีแนวคิดปรัชญาแบบเศรษฐกิจชุมชนดั้งเดิม โดยไม่สนใจเรื่องกำไร - ขาดทุน และจากรูปลักษณะการลงทุนโดยรัฐนี้ ได้สร้างระบบกรรมสิทธิ์รวมให้แก่ชุมชน และแบ่งปันผลกำไรอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นความคาดหวังทางอุดมคติที่นักวิชาการและผู้สนับสนุนแนวคิดนี้ต้องการเห็นวัฒนธรรมที่ดึงมาของชุมชนในการแบ่งปันผลประโยชน์แห่งอดีตกลับมาใหม่ในภาวะการณ์ที่โลกก้าวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมแล้ว จึงเป็นสภาพแห่งอุดมคติที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง และไม่เพียงแต่รัฐต้องสูญเสียงบประมาณจำนวนมากโดยไม่คุ้มกับผลผลิตที่ได้รับแล้ว ยังเป็นการเหนี่ยวรั้งการพัฒนาความสามารถของเกษตรกรที่เป็นพลังการผลิตที่สำคัญอันส่งผลต่อการพัฒนาประเทศในยุคโลกาภิวัตน์ที่ทุกประเทศต้องแข่งขันทางการผลิตที่ผันค่าต้องมีต้นทุนต่ำสุดโดยมีคุณภาพสูงสุด และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะนี้รัฐบาลได้มีแนวคิดการจัดตั้งโรงสีชุมชนในทุกตำบล รวมตลอดทั้งส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในรูปการผลิตและบริการให้เกิดขึ้นหลายลักษณะกิจการในขอบเขตทั่วประเทศด้วยแล้ว ยังมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐควรจะต้องทบทวนถึงบทบาทของรัฐต่อโรงสีชุมชนและวิสาหกิจชุมชนอื่น ๆ ว่าที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมชุมชนคุ้มค่ากับการลงทุนมาน้อยเพียงไรด้วย

ในการอภิปรายผลการวิจัยนี้ ผู้วิจัยมีข้อมูลที่น่าเชื่อถือได้ว่าการสนับสนุนเงินทุนแบบให้เปล่าโดยรัฐได้กลายเป็นอุปสรรคขัดขวางพัฒนาความสามารถของชุมชนอย่างน่าเสียดายยิ่ง และโรงสีชุมชนเกือบทั้งหมดที่ผู้วิจัยได้ไปพบสัมภาษณ์นั้น ส่วนมากล้วนแต่เป็นโรงสีที่รัฐเป็นผู้อุปถัมภ์เงินทุน แต่จากแบบสอบถามปรากฏว่าสมาชิกโรงสีและสมาชิกชุมชนกลับไม่เห็นประโยชน์ของโรงสีชุมชนนั้นเลย จากแบบสอบถามในตาราง 19 แสดงความคิดเห็นต่อการดำเนินงานของโรงสีชุมชนในคำถามว่า “ท่านเห็นด้วยหรือไม่ว่าโรงสีชุมชนมีประโยชน์ต่อสมาชิกและคนในชุมชน” ปรากฏว่ามีผู้เห็นด้วยน้อยมาก มีค่าเฉลี่ยเพียง 1.52 เท่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวของโครงการโรงสีชุมชนที่ดำเนินมาในความคิดเห็นของประชาชน ดังนั้นสำหรับโรงสีชุมชนหรือวิสาหกิจชุมชนอื่น ๆ ที่จะตั้งขึ้นใหม่นี้ ผู้วิจัยจึงนำเสนอให้รัฐจะต้องยุติการสนับสนุนเงินทุนแบบให้เปล่าและเปลี่ยนมาสู่ความช่วยเหลือโดยการจัดหาเงินทุนเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ และให้การสนับสนุนทางวิชาการ รวมตลอดทั้งกำหนดยุทธศาสตร์ให้ชัดเจนต่อวิสาหกิจชุมชนว่าจะให้มีสถานภาพเช่นไรในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมตามที่ผู้วิจัยได้นำเสนอทางแก้สำหรับกิจการโรงสีชุมชนที่มีอยู่แล้ว และที่จะเกิดขึ้นใหม่ไว้ข้างต้นแล้วส่วนหนึ่ง และที่จะเสนอในหัวข้อของข้อเสนอแนะที่กล่าวต่อไปนี้ด้วย

4. การบริหารจัดการโรงสีชุมชนที่มีประสิทธิภาพ

การบริหารจัดการโรงสีชุมชนที่มีประสิทธิภาพไม่อาจจะกระทำได้ในการแก้ปัญหาในแต่ละประเด็นและในแต่ละโรงสี หากแต่จะต้องปรับกระบวนทัศน์ (Paradigm) ของสังคมให้เห็นถึงปัญหาและอุปสรรคของการบริหารจัดการโรงสีชุมชนและวิสาหกิจชุมชนอื่นอันเป็นผลจากพื้นฐานความไม่ชัดเจนทางความคิดต่อแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนในภาวะการณ์ที่โลกได้ปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเข้าสู่ระบบทุนนิยมที่มีการแบ่งแยกหน้าที่ทางสังคม โดยเปลี่ยนปรัชญาการผลิต “จากผลิตเพื่อบริโภค เป็นผลิตเพื่อเป็นสินค้า” และเปลี่ยนปรัชญาการดำเนินชีวิตจาก “ทำมาหากินเป็นทำมาค้าขาย” แล้ว ดังนั้นหากรัฐยังยืนยันที่จะกำหนดนโยบายเศรษฐกิจชุมชนโดยเห็นประโยชน์ของแนวคิดนี้ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกำหนดให้มีการปรับเปลี่ยนกระบวนความคิดในปัญหานี้เป็นวาระแห่งชาติด้วย เพราะหากไม่สนใจต่อการปรับกระบวนทัศน์ทางสังคมแล้ว เศรษฐกิจชุมชนก็จะกลายเป็นภาระของสังคมต่อไป และหากรัฐจะทำการเปลี่ยนแปลงในเชิงนโยบายก็จะเกิดการต่อต้านของชุมชนด้วยเพราะประชาชนคุ้นเคยกับระบบอุปถัมภ์ที่มีมาเป็นเวลายาวนานหลายชั่วคนในอดีตจนทำให้รูปลักษณะของสังคมถูกครอบงำความคิดในทางการปกครองแบบจารีตนิยม และเมื่อรัฐในปัจจุบันยังดำเนินการตามรอยเดิมอีกก็เป็นการซ้ำเติมทำให้ชุมชนตกอยู่กับวัฒนธรรมการรอคอยความช่วยเหลือ การเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดวิวัฒนาการโดยขาดความเข้าใจและขาดฐานการเรียนรู้ย่อมจะประสบกับปัญหาการปะทะกันในสองแนวคิด คือ ระบบเศรษฐกิจชุมชนนิยม กับระบบทุนนิยม อีกทั้งในภาวะการณ์ที่โลกทุนนิยมกำลังเกิดภาวะวิกฤตทางพลังงานซึ่งเป็นเงื่อนไขที่เศรษฐกิจชุมชนจะเติบโตขึ้นได้ แต่วิสาหกิจชุมชนต่าง ๆ ในสังคมไทยต้องอยู่ในสภาวะความอ่อนแอด้วยประสิทธิภาพเช่นนี้ก็ในช่วง โอกาสที่น่าเสียดายอย่างยิ่งหากรัฐยังจะวางเฉยต่อปัญหานี้

ข้อเสนอแนะ

(Recommendations)

จากข้อสรุปตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ประการ และการอภิปรายผลการวิจัยดังกล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่างานวิจัยนี้ได้เกิดประโยชน์ตามที่ได้คาดหมายดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 1 กล่าวคือ ได้ทราบถึงปัญหาความเป็นจริงตามหัวข้อวิจัยที่ได้ตั้งข้อสรุปสมมุติฐานไว้ว่า ความล้มเหลวของเศรษฐกิจชุมชนเป็นผลจากการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่ส่งผลให้โครงสร้างชุมชนแบบดั้งเดิมได้เกิดการพังทลายและไม่อยู่ในสภาพที่จะเป็นฐานรองรับนโยบายเศรษฐกิจชุมชนของรัฐที่เป็นอยู่

ในขณะนี้ได้ อีกทั้งได้คำตอบถึงทางออกตามข้อเสนอของผู้วิจัยในความหมายของ “เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน” โดยมีข้อสรุปว่ารัฐควรมีท่าทีอย่างไรกับโรงสีชุมชนทั้งที่จัดตั้งอยู่เดิมแล้ว และที่จะจัดตั้งขึ้นใหม่ตามที่กล่าวไว้ในข้อสรุปตามวัตถุประสงค์ข้อ 2 และข้อ 3 ซึ่งไม่เพียงแต่จะก่อให้เกิดประโยชน์ในการนำเสนอแนวคิดใหม่ของการบริหารจัดการโรงสีชุมชนเท่านั้น แต่ยังคงก่อประโยชน์ในการกำหนดแนวนโยบายแห่งรัฐใหม่ที่ชัดเจนเพื่อรัฐจะได้ใช้งบประมาณในการสนับสนุนโรงสีชุมชนในลักษณะอื่นอย่างมีประสิทธิภาพ โดยหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง อันได้แก่ กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรฯ และ สำนักนายกรัฐมนตรี จะได้นำไปปฏิบัติเพื่อให้วิสาหกิจชุมชนเกิดความเข้มแข็ง โดยข้อเสนอนี้จะแบ่งออกเป็น 3 ส่วนสำคัญ คือ (1) ข้อเสนอเชิงนโยบาย และ (2) ข้อเสนอในการวิจัยครั้งต่อไป

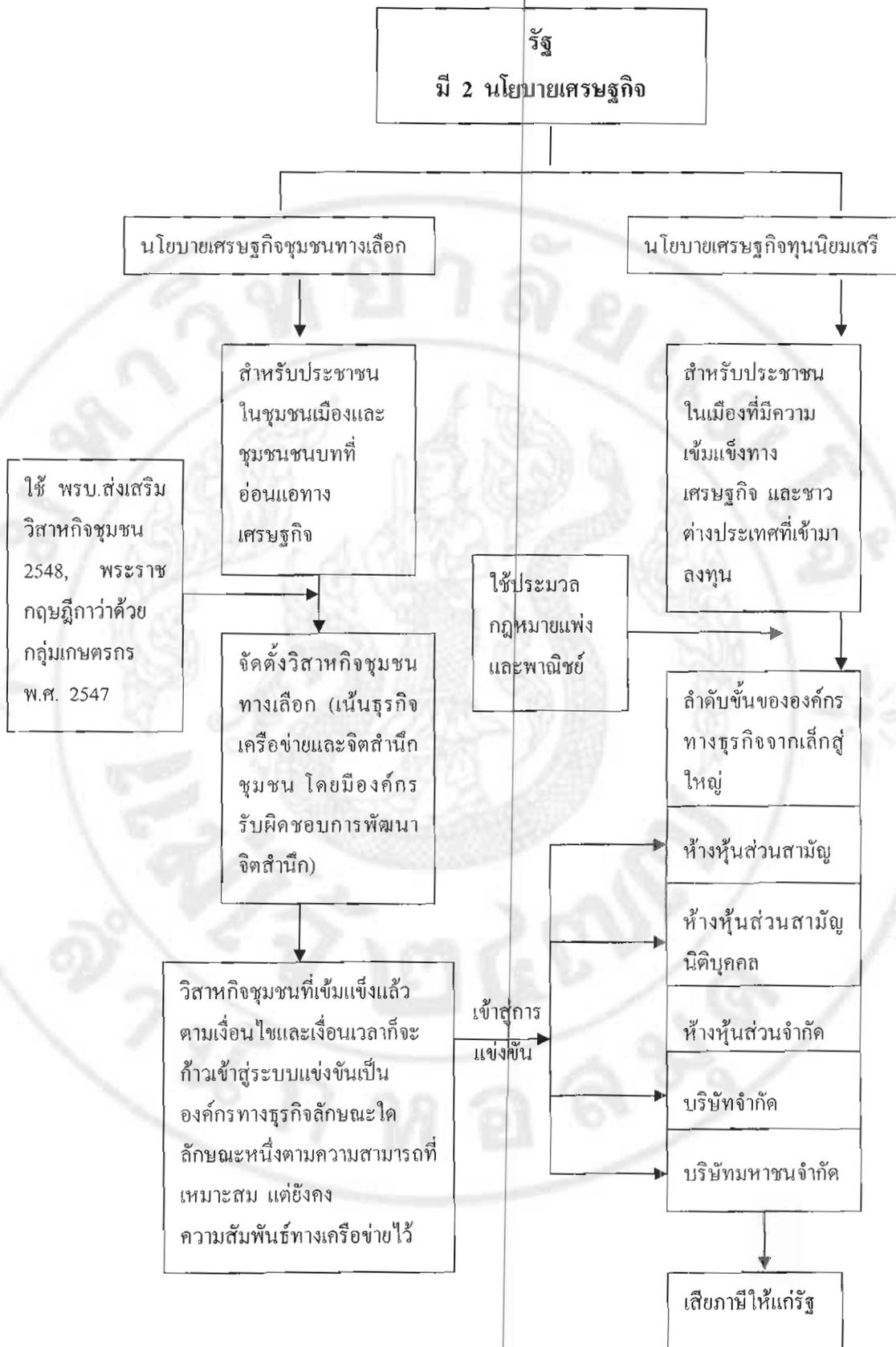
1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

ในเชิงนโยบาย ผู้วิจัยเห็นว่าต้องทำความเข้าใจกับความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน” และยุติบทบาทการอุปถัมภ์เงินแบบให้เปล่าโดยรัฐทันที และเปลี่ยนไปสู่การให้ความช่วยเหลือรูปเงินทุนเงื่อนไขพิเศษ และต้องทำความเข้าใจต่อบทบาทที่สำคัญของเศรษฐกิจชุมชนในภาวะของวิกฤตทุนนิยมโลกเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ ดังนี้

1. กำหนดสถานภาพและทิศทางของเศรษฐกิจชุมชนให้ชัดเจน

รัฐต้องมีนโยบายชัดเจนต่อบทบาทของเศรษฐกิจชุมชนว่าควรจะต้องดำรงอยู่ในสถานะที่เป็นระบบเศรษฐกิจกระแสรอง โดยมีบทบาทสำคัญคือการสนับสนุนให้ประชาชนคนยากคนจนทั้งในเมืองและในชนบทให้มีโอกาสทางเลือกในการดำรงชีวิตว่าจะเป็นเจ้าของกิจการขนาดเล็กหรือจะเป็นแรงงานที่มีคุณภาพของโรงงานในระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก คือ ทุนนิยม โดยรัฐจะต้องมีนโยบายและกฎหมายพิเศษที่เข้าไปช่วยเหลือการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน ทั้งในด้านแหล่งทุน วิชาการ และในกรอบของเวลาที่แน่นอน เพื่อให้วิสาหกิจชุมชนรู้ถึงกำหนดเวลาของตนว่า จะต้องเร่งดำเนินการเพื่อให้เกิดความเข้มแข็ง เพื่อจะเข้าสู่กระบวนการแข่งขันกับหน่วยธุรกิจในระบบเศรษฐกิจกระแสหลักที่ดำรงอยู่ และเข้าสู่กระบวนการเสียภาษีให้แก่รัฐ ซึ่งหากดำเนินการตามนโยบายนี้ก็จะส่งผลให้แนวคิดของชุมชนเกิดวุฒิภาวะความรับผิดชอบต่อหน่วยธุรกิจชุมชนของตน และหลุดพ้นจากกระบวนการความคิดของผู้ถูกอุปถัมภ์โดยรัฐ ซึ่งจะเป็นภาระของรัฐตลอดไปอย่างทุกวันนี้

ดังนั้นรัฐจะต้องมี 2 นโยบายเศรษฐกิจที่ชัดเจนที่มีลักษณะทั้งแยกกันและร่วมกัน ในเป้าหมายปลายทางดังแผนภูมิ 5

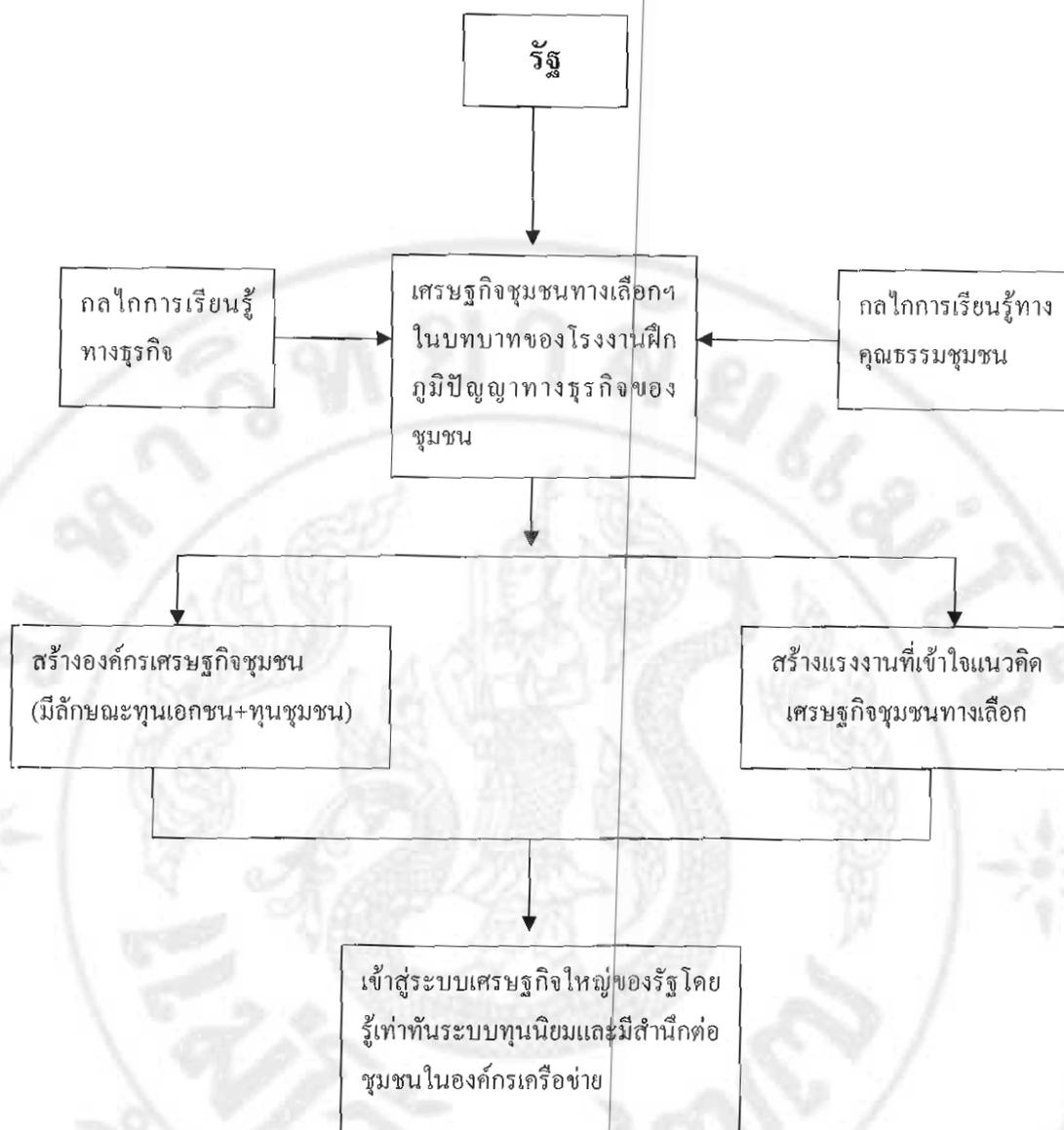
แผนภูมิ 5 แสดงแนวคิดทิศทางของ “เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน”

ตามแผนภูมิ 5 จะเห็นว่ารัฐจะใช้นโยบายพิเศษที่เรียกว่า “นโยบายเศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน” สำหรับประชาชนคนยากจนทั้งในเมืองและในชนบทที่ก้าวไม่ทันต่อการเคลื่อนตัวของระบบทุนนิยมซึ่งปกติประชาชนกลุ่มนี้จะตกเป็นเบี้ยล่างทางสังคม กล่าวคือ จะเป็นเพียงแรงงานไร้ฝีมือและราคาถูกให้แก่ระบบทุนนิยมเท่านั้น แต่โดยนโยบายพิเศษนี้จะทำให้แรงงานที่มีความพร้อมเกิดโอกาสและมีทางเลือก หากแต่จะต้องเคลื่อนตัวร่วมไปกับชุมชนและสร้างเครือข่ายธุรกิจให้เข้มแข็ง โดยมีนโยบายและกฎหมายพิเศษให้การสนับสนุน แต่การสนับสนุนมิใช่เป็นการให้เปล่าตามระบบอุปถัมภ์ของรัฐอย่างที่เป็นอย่างอยู่ในปัจจุบัน การสนับสนุนของรัฐจะต้องมียุทธศาสตร์การสร้างเครือข่ายของระบบเศรษฐกิจชุมชนและยุทธศาสตร์การสร้างจิตสำนึกและการเรียนรู้ของชุมชนให้รู้เท่าทันต่อระบบทุนนิยมและทุนนิยมโลกเพื่อให้แนวคิดที่ต้อง “ทั้งอยู่ร่วมและต่อสู้” ในขณะเดียวกันปรากฏเป็นจริง โดยจะต้องสร้างความเข้าใจให้เกิดกับชุมชนว่าเศรษฐกิจชุมชนนั้นจะต้องอยู่ร่วมกับระบบทุนนิยม จะอยู่โดดเดี่ยวไม่ได้ และในขณะเดียวกันก็จะอยู่อย่างจำยอมต่อระบบทุนนิยมโดยไม่ได้แย่งเลยก็ไม่ได้ กระบวนการให้ความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกนี้จะต้องมีองค์กรที่รับผิดชอบในการสร้างจิตสำนึกดังกล่าวอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องจนเมื่อวิสาหกิจชุมชนนั้นมีความเข้มแข็งตามเงื่อนไขและเงื่อนไข (ตามข้อเสนอที่จะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป) พร้อมทั้งจะแข่งขันแล้ว วิสาหกิจชุมชนนั้นก็จะต้องเคลื่อนตัวเข้าสู่การเป็นองค์กรธุรกิจตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์รูปแบบใดรูปแบบหนึ่งตามขนาดและความเข้มแข็งด้วยฐานของทุนชุมชนและทุนท้องถิ่น และเข้าสู่ภาระหน้าที่ขององค์กรธุรกิจของรัฐที่จะต้องแข่งขันกับองค์กรธุรกิจของระบบทุนนิยมทั่วไป และเสียภาษีให้แก่รัฐเช่นเดียวกัน และเมื่อถึงเวลานั้นองค์กรเศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็งแล้วนี้ก็จะหลุดพ้นจากความช่วยเหลือด้านทุนจากรัฐในรูปแบบของเศรษฐกิจชุมชน และสามารถยืนด้วยกำลังของตนเองในเครือข่ายความสัมพันธ์ที่พึ่งพากันในทางธุรกิจ ซึ่งในช่วงของการพัฒนาของวิสาหกิจชุมชนหนึ่ง ๆ นั้นก็เป็นไปตามเงื่อนไขของความเป็นจริงทางธุรกิจที่ผู้ประกอบการจะต้องรับผิดชอบตนเองมิใช่ให้ระบบราชการไปอุ้ม ดังนั้นวิสาหกิจชุมชนนั้น ๆ อาจจะประสบผลสำเร็จหรือล้มละลายก็ได้ขึ้นอยู่กับความรับผิดชอบต่อผู้ประกอบการ การกำหนดแนวทางที่แน่นอนเช่นนี้จะป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะผลักดันให้ผู้ประกอบการตื่นตัว ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจชุมชนทางเลือกฯ นี้มีความแตกต่างจากองค์กรเศรษฐกิจชุมชนในปัจจุบันที่ไม่มีเป้าหมาย ชัดเจนว่าจะเดินไปในทิศทางใดในโลกทุนนิยม และไม่มีอนาคตว่าจะหลุดพ้นจากการอุปถัมภ์ของรัฐเมื่อไรเพราะวิสาหกิจชุมชนที่ผู้วิจัยได้พบเห็นส่วนมากไม่สามารถจะประเมินผลกำไร-ขาดทุนที่เป็นจริงได้ และก็ไม่สามารถจะตัดสินใจได้ว่าควรจะดำรงอยู่หรือเลิกกิจการ ทั้งนี้เป็นเพราะกลไกของรัฐไม่มีแผนนโยบายชัดเจน

ว่าจะให้เศรษฐกิจชุมชนดำรงอยู่อย่างไรจึงคอยแต่อุปถัมภ์ไม่ให้ล้ม โดยเข้าไปอุ้มชูเพื่อแสดงเป็นผลงานนำเสนอต่อผู้บังคับบัญชาซึ่งเป็นการดำเนินกิจการที่ผิดปกติต่อกลไกทางธุรกิจอย่างยิ่ง

2. ให้เศรษฐกิจชุมชนมีบทบาทเป็นโรงงานฝึกภูมิปัญญา

หากจะมองเศรษฐกิจชุมชนทางเลือกๆ ให้ออกนอกกรอบของธุรกิจแล้วก็จะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจชุมชนทางเลือกๆ ยังมีบทบาทในฐานะเป็น โรงงานฝึกภูมิปัญญาทางธุรกิจอีกด้วย กล่าวคือ การดำเนินการตามนโยบาย “เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน” ดังกล่าวข้างต้น จะทำให้ผู้ประกอบการกิจการต้องมีความรับผิดชอบและทุ่มเทให้แก่กิจการเพราะเป็นกิจการที่มีความเสี่ยงและมีผลกำไรเป็นสิ่งตอบแทนให้แก่ผู้ดำเนินการ โดยรัฐเป็นผู้ช่วยเหลือในกรอบของเวลา ข้อมูล และในกรอบของแหล่งทุน ซึ่งจะส่งผลให้แรงงานราคาถูกของคนยากจนเกิดโอกาสและทางเลือก ดังนั้น โดยองค์กรเศรษฐกิจชุมชนทางเลือกๆ จึงทำหน้าที่คล้ายกับโรงงานฝึกความสามารถทางธุรกิจและฝึกจิตสำนึกที่จะสร้างทั้งความรู้ทางธุรกิจและภูมิปัญญาทางชุมชนไปพร้อมกัน ทั้งนี้ในความหมายของผู้วิจัย “ภูมิปัญญา” หมายถึงความรู้ที่ควบคู่คุณธรรม (ภูมิปัญญา = ความรู้ + คุณธรรม) ดังแผนภูมิที่แสดงต่อไปนี้

แผนภูมิ 6 แสดงบทบาทของเศรษฐกิจชุมชนในฐานะ โรงงานฝึกรภูมิปัญญาทางธุรกิจ

เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืนที่แสดงออกในบทบาทของโรงงานฝึกรภูมิปัญญาทางธุรกิจนี้เป็นความแตกต่างอย่างยิ่งจากแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนทั่วไปที่ผู้วิจัยนำเสนอให้มีความสำคัญเป็นกรณีพิเศษ กล่าวคือ การสนับสนุนของรัฐในการดำเนินกิจการเศรษฐกิจชุมชนนั้น รัฐต้องนำยุทธศาสตร์การเรียนรู้และการสร้างจิตสำนึกแปรสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมที่จะให้เกิดการเรียนรู้ทั้งภาคปฏิบัติทางการค้าและจิตสำนึกของชุมชนควบคู่กันอย่างเป็นจริง การจัดองค์กรเศรษฐกิจลักษณะนี้จึงเป็นการสร้างวัฒนธรรมชุมชนใหม่ที่มีทั้งการค้าและจิตสำนึกทางชุมชน ซึ่งหมายรวมถึงการอยู่ร่วมกัน พึ่งพาอาศัยกันอย่างมีคุณธรรม การประหยัดไม่แข่งขัน

ความพึงพอใจ และสร้างภูมิคุ้มกันป้องกันตนเองมิให้เป็นเหยื่อของวัฒนธรรมการบริโภคนิยมรวมตลอดทั้งจำแนกความเลวร้ายของระบบบริโภคนิยมที่ขัดแย้งให้ผ่านสื่อโทรทัศน์และสิ่งพิมพ์ทั้งหลายที่ทรงประสิทธิภาพทางการโฆษณาชวนเชื่ออย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ด้วย เป็นต้น

3. ยุตินโยบายยึดเย็ดให้งบประมาณแก่ชุมชนเพื่อสร้างวิสาหกิจชุมชน

รัฐต้องยุติแนวนโยบายการยึดเย็ดงบประมาณเพื่อผลักดันให้เกิดวิสาหกิจชุมชนในภาวะการณ์ที่ชุมชนขาดความพร้อมในการประกอบการวิสาหกิจชุมชน โดยจะนำจำนวนปริมาณของการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนมาวัดผลความสำเร็จของนโยบายไม่ได้ เพราะความล้มเหลวของโรงสีชุมชนที่พบเห็นในงานวิจัยนี้เป็นผลมาจากนโยบายของรัฐดังกล่าว โดยเปลี่ยนเป็นนโยบายให้การสนับสนุนตามสภาพความพร้อมและการสนับสนุนทุนในรูปของเงินกู้ที่มีเงื่อนไขพิเศษ

4. กำหนดพื้นที่ยุทธศาสตร์การจัดตั้งโรงสีชุมชน

เป็นที่ยอมรับแล้วว่าระบบเศรษฐกิจชุมชนเป็นระบบเศรษฐกิจกระแสรอง แต่เพื่อเป็นการให้โอกาสแก่คนในสังคมจำนวนหนึ่งที่ก้าวไม่ทันทางวัฒนธรรม (culture lag) ของระบบทุนนิยม และเพื่อให้บุคคลกลุ่มนี้เกิดโอกาสในการพัฒนาตนเองให้เข้มแข็งและก้าวไปกับระบบทุนนิยมให้ได้ ดังนั้นการกำหนดพื้นที่ยุทธศาสตร์ของการก่อตั้งโรงสีชุมชนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยต้องคำนึงถึงสภาพการณ์ดังต่อไปนี้

4.1 ควรจัดตั้งโรงสีชุมชนในชุมชนทางการเกษตรในเขตชนบทที่ประชาชนมีฐานะยากจนและอยู่ห่างไกลจากชุมชนเมืองเพื่ออาศัยตลาดที่มีอยู่โดยสภาพของชุมชนเอง อีกทั้งควรอยู่ห่างไกลจากโรงสีเอกชนที่มีวัตถุประสงค์หลักคือการรับจ้างสีข้าวให้แก่ประชาชนเพื่อนำไปบริโภค ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าทางการแข่งขันในภาวะการณ์ที่โรงสีชุมชนตั้งใหม่ยังมีความอ่อนแออยู่ ทั้งนี้เพราะจากผลของการวิจัยได้พบว่าการจัดตั้งโรงสีชุมชนโดยขาดความสนใจในการกำหนดพื้นที่ทางยุทธศาสตร์เช่นนั้น หากกลุ่มผู้นำขาดความเข้มแข็งด้วยแล้วก็จะมีความเสี่ยงต่อการล้มละลายตั้งแต่เริ่มต้น

4.2 ชุมชนที่จะจัดตั้งโรงสีชุมชนขึ้นนั้น ควรต้องมีสภาพชุมชนดำรงอยู่ กล่าวคือ ควรต้องมีสภาพชุมชนที่มีวัฒนธรรมที่ผูกพันกันฉันท์เครือญาติ หรือผูกพันกันด้วยวัฒนธรรมความเชื่อทางประเพณีดำรงอยู่ มิใช่เพียงแต่มีบ้านอยู่ในชุมชนนั้นแต่ตัวคนไปทำมาหากินที่อื่น ซึ่งสภาพของความเป็นชุมชนนี้จึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะก่อให้เกิดการร่วมแรงร่วมใจกัน ซึ่งจากการวิจัยได้พบว่าโรงสีชุมชนที่ตั้งขึ้นในชุมชนที่แตกสลายแล้วมักจะไม่สามารถประสบความสำเร็จ

4.3 ควรต้องมีผู้นำชุมชนที่เสียสละและเข้มแข็งดำรงอยู่ในพื้นที่ยุทธศาสตร์นั้นด้วย ซึ่งปัจจัยของผู้นำชุมชนนี้เป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจากการวิจัยได้พบว่าโรงสีชุมชนที่สามารถดำรงอยู่ได้นั้น หัวใจสำคัญที่สุดคือต้องมีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถและเสียสละ

5. ต้องกำหนดกลุ่มเครือข่ายร่วมกับกิจการของวิสาหกิจชุมชนอื่น

การกำหนดกลุ่มเครือข่ายเป็นสาระสำคัญของการอยู่รอดของ โรงสีชุมชนที่สำคัญ เพราะเครือข่ายมีฐานะเป็น “ตลาดธุรกิจทางอุตสาหกรรม” ที่มีความพร้อมทางจิตใจที่จะแลกเปลี่ยนสินค้าชุมชนกันและกัน เพียงแต่ผู้บริหารกิจการโรงสีจะต้องไปจัดกลไกการขนส่งและการตลาดให้สอดคล้องกับจิตใจที่อยากจะเกื้อหนุนกัน รวมตลอดทั้งรัฐจะต้องเข้ามาช่วยเสริมต่อเครือข่ายจากความสัมพันธ์ทางจิตใจให้เป็นเครือข่ายทางการตลาดโดยให้องค์กรเครือข่ายชุมชนใช้ความพยายามในการพึ่งตนเองด้วยการสร้างแรงจูงใจและการจัดระบบต้นทุนที่เป็นจริงให้แก่ผู้จัดการระบบเครือข่าย กล่าวคือ ในภาวะปัจจุบันมีชาวนาที่ไม่สามารถจะปลูกข้าวพันธุ์ที่ตนต้องการบริโภคได้ด้วยเหตุเพราะการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมทางการผลิตและสภาพที่ดินที่ไม่เหมาะสมจึงจำเป็นต้องซื้อข้าวสารกินเช่นคนเมืองทั่วไป ซึ่งก็ไม่มีทางเลือกที่จะต้องซื้อข้าวจากโรงสีพ่อค้า หนึ่ง ๆ ที่ชาวนาและเกษตรกรเกือบทั่วประเทศได้มีการจัดตั้งเป็นกลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ และวิสาหกิจชุมชนในรูปลักษณะต่างๆ มากมาย แต่ที่ผู้วิจัยได้พบเห็นส่วนมากยังมีได้สร้างระบบเครือข่ายทางการตลาดขององค์กรชุมชนขึ้น บางแห่งแม้จะมีแต่กลายเป็นการช่วยเหลือของทางราชการที่มีใช้ เป็นระบบพึ่งตัวเองของชุมชน และมีได้เป็นไปตามกลไกของระบบการค้า ดังนั้นการช่วยเหลือของทางราชการจึงขาดแรงจูงใจที่เป็นจริง ซึ่งการจัดเครือข่ายทางการตลาดนี้มีเงื่อนไขทางภาวะวิสัยที่เป็นไปได้มาก เพราะโดยพื้นฐานขององค์กรเกษตรเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีสำนึกพื้นฐานทางชุมชนร่วมกันอยู่แล้ว ดังนั้นหากรัฐมีการจัดเครือข่ายที่เข้มแข็งขึ้นพร้อมกับจัดระบบการสร้างจิตสำนึกเต็มลงไปด้วยแล้ว เครือข่ายนี้ก็จะมิใช่มีฐานะเป็นตลาดที่เข้มแข็งของโรงสีชุมชน ซึ่งผู้วิจัยขอเรียกว่า “ตลาดธุรกิจทางอุตสาหกรรม” การกำหนดเครือข่ายไม่ควรจำกัดอยู่เฉพาะในวิสาหกิจชุมชนด้วยกันเท่านั้น หากควรขยายวงไปถึงธุรกิจทุนท้องถิ่นอื่นๆ ที่เป็นของเอกชนทั่วไปด้วย หากหน่วยธุรกิจเหล่านั้นพร้อมรับเงื่อนไขของวิสาหกิจชุมชนเครือข่ายนี้ได้

6. กำหนดวาระแห่งชาติในการปรับฐานการเรียนรู้

เพื่อให้ประชาชนเกิดความเข้าใจต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคโลกาภิวัตน์ รวมตลอดทั้งการนำสู่บทเรียนในการปรับตัวของระบบเศรษฐกิจชุมชนด้วยความจำเป็นอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมการผลิตของโลก ซึ่งประชาชนจะต้องเรียนรู้และปรับตัวไปกับการผันแปรของโลกอย่างเข้าใจและอย่างเป็นฝ่ายกระทำมิใช่ดำรงชีวิตอยู่อย่างเป็นผู้ถูกกระทำในทุกวันนี้

จากข้อเสนอเชิงนโยบายนี้ ผู้วิจัยคาดหมายว่าหากส่วนราชการที่เกี่ยวข้องนำไปปฏิบัติก็เชื่อมั่นว่าจะเกิดประโยชน์ในการช่วยแก้ปัญหาที่หมักหมมที่เป็นต้นเหตุของความล้มเหลวของโรงสีชุมชนให้หมดไป ดังนี้

1. ปัญหาการขาดความรับผิดชอบของสมาชิก เมื่อเปลี่ยนโครงสร้างการจัดการแล้ว ความรับผิดชอบเริ่มตั้งแต่ที่จะตัดสินใจว่าในพื้นที่ที่จะลงทุนตั้งโรงสีชุมชนเพื่อทำธุรกิจนั้นมีความเหมาะสมหรือไม่ เพียงใด เช่น หากจะตั้งโรงสีเพื่อรับจ้างสีข้าวให้ชุมชนบริโภคก็จะต้องรู้ว่า มีเกษตรกรปลูกข้าวเพื่อใช้สำหรับบริโภคมากน้อยเพียงใด และหากตัดสินใจตั้งโรงสีชุมชนก็จะทำโครงการชักชวนให้เกษตรกรหันกลับมาปลูกข้าวเพื่อใช้บริโภคมากขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพด้วยความขยันขันแข็งเพราะมีแรงจูงใจจากผลกำไรที่จะเกิดขึ้น

2. ปัญหาการขาดผู้นำชุมชน ด้วยเหตุที่ผู้นำชุมชนซึ่งเป็นผู้มีความสามารถของชุมชนต้องละทิ้งชุมชนเดินทางไปหากินในเมืองก็จะหมดไป เพราะผู้นำชุมชนนั้นมีทางเลือกใหม่ที่จะเป็นเจ้าของกิจการโรงสีชุมชนได้ โดยการกลับมาประกอบกิจการในชุมชนของตนเอง และสามารถใช้ศักยภาพที่เขามีในการสร้างรายได้ให้แก่ตนเองอย่างเป็นธรรมตามกรอบแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืนที่กำหนดเงื่อนไขการแบ่งปันประโยชน์อย่างเป็นธรรมมิใช่เฉลี่ยกำไรแบบสมบูรณเท่า ๆ กันอย่างที่เคยทำมา

3. ปัญหาการขาดความรู้ในการบริหารจัดการ ผู้บริหารโรงสีชุมชนที่ตัดสินใจลงทุนทำโรงสีชุมชนโดยไม่มีความรู้ด้านเครื่องจักรและการบริหารจัดการเป็นความเสี่ยงที่เกิดขึ้นโดยไม่มีทางเลือกเลยที่ผ่านมามาทั้ง ๆ ที่เป็นเรื่องสำคัญเพราะเป็นเงินของหลวงที่ไม่มีใครมีส่วนได้เสียโดยตรง แต่เมื่อเปลี่ยนโครงสร้างแล้ว ทั้งผู้กู้และผู้ให้กู้จะเกิดความตื่นตัวที่จะต้องจัดโปรแกรมการเรียนรู้ด้านช่างพื้นฐานของเครื่องจักรโรงสีและการบริหารจัดการโรงสีก่อนดำเนินการจริงเพื่อเป็นหลักประกันในการชำระเงินกู้คืน

4. ปัญหาการทุจริตในการบริหารโรงสี สมาชิกโรงสีชุมชนที่ร่วมลงทุนในการก่อตั้งโรงสีชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจชุมชนทางเลือก จะควบคุมและถ่วงดุลโดยผู้ถือหุ้นใหญ่ที่เป็นเจ้าภาพในการดูแลกิจการ โดยไม่ยอมปล่อยให้เกิดการโกงโรงสีชุมชนด้วยวิธีการซื้อข้าวเปลือกโดยไม่ตรวจคุณภาพข้าว รวมทั้งการทุจริตที่จะเกิดขึ้นในลักษณะอื่น ๆ ด้วย เพราะเป็นผลประโยชน์ของตนเองโดยตรง

5. ปัญหาการบริหารที่ไร้ประสิทธิภาพ โรงสีชุมชนจะไม่ถูกปล่อยให้เกิดการบริหารแบบไร้ประสิทธิภาพอีกต่อไป ไม่ว่าในเรื่องการขยายตลาด การขยายเวลาเปิดทำการให้มากขึ้น เพราะจะมีเจ้าภาพที่ลงทุนมากที่สุดเป็นผู้ดำเนินการเร่งรัดประสิทธิภาพการทำงาน

6. **ปัญหาการมีแนวคิดแบบราชการ** เมื่อทางราชการไม่ได้ให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุนแบบให้เปล่า โดยเปลี่ยนความช่วยเหลือเป็นเฉพาะด้านวิชาการกรรมการบริหารโรงสีก็ต้องมีความตื่นตัวที่จะต้องช่วยเหลือตัวเองโดยปรับตัวให้ธุรกิจเกิดความเข้มแข็งเพื่อความอยู่รอดสภาพการคิดกำไร-ขาดทุนที่ไม่เป็นจริงก็จะไม่เกิดขึ้น โรงสีชุมชนก็จะไม่ตกอยู่ได้กรอบวิธีคิดแบบระบบราชการต้องเน้นเอาใจตลาดมากกว่าเอาใจผู้ว่าราชการจังหวัด การทำงานก็จะเกิดการเร่งรัดและต้องให้ความสนใจต่อผลกำไรและการขยายทุนอันเป็นวิถีปกติทางการค้า และเมื่อกิจการเข้มแข็งตามเงื่อนไขเวลาแล้วโรงสีชุมชนก็จะเข้าสู่กระบวนการแข่งขันเป็นปกติทางสังคม

7. **ปัญหาการขาดความต่อเนื่องในการบริหาร** กรรมการบริหารจะอยู่ต่อเนื่องเพราะผู้ถือหุ้นใหญ่จะเป็นผู้บริหารซึ่งจะเกิดการสะสมบทเรียนมีความเชี่ยวชาญมากขึ้น กิจการโรงสีก็จะเข้มแข็ง ส่วนความวิตกกังวลว่าโรงสีชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนทางเลือกฯ จะไม่เป็นโรงสีของชุมชนจะไม่เกิดขึ้น เพราะเงื่อนไขของผู้ที่จะขอกู้เงิน โดยได้สิทธิพิเศษนี้จะกำหนดให้ชุมชนต้องมีส่วนร่วมเหมือนกับโรงสีชุมชนแบบเดิมทุกประการด้วยขนาดของจำนวนสมาชิกตามที่กำหนดก็เหมือนกับโรงสีชุมชนที่เป็นอยู่ขณะนี้

2. ข้อเสนอในการวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้แม้จะเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการแก้ปัญหาของวิสาหกิจชุมชนอื่นๆ ด้วยก็ตาม แต่เน้นหนักเฉพาะกิจการโรงสีชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลรายละเอียดของปัญหาจากโรงสีชุมชนมากกว่า 80 โรง ซึ่งเป็นข้อมูลที่ค่อนข้างจะสมบูรณ์ ทำให้การวิเคราะห์ปัญหาและข้อเสนอแนะนี้มีประโยชน์ต่อสาธารณชน อย่างน้อยที่สุดก็เป็นการนำเสนอข้อมูลที่ท้าทายต่อความเชื่อและความศรัทธาที่ไม่เป็นจริงของคนกลุ่มหนึ่งในสังคมไทยเพื่อได้แย้งให้เกิดความคิด และให้หันมาตรวจสอบความเป็นจริงของกิจการโรงสีชุมชน แต่จะเกิดประโยชน์อย่างมากที่จะมีการวิจัยในครั้งต่อไป โดยขยายวงเก็บข้อมูลในรายละเอียดในระบบวิสาหกิจชุมชนอื่นๆ ทั้งหมด โดยใช้ข้อมูลของงานวิจัยนี้เป็นเครื่องนាំร่องก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่งซึ่งประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นนั้นไม่เพียงแต่ให้ความกระจ่างต่อแนวคิดของระบบเศรษฐกิจชุมชนโดยทั่วไปเท่านั้น หากแต่จะเป็นการปลดพันนาการทางความคิดของประชาชนจากกระบวนการผลิตแบบเศรษฐกิจชุมชนดั้งเดิมให้เปลี่ยนสู่ระบบการผลิตในแนวเศรษฐกิจชุมชนใหม่ จะทำให้เกิดทิศทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมใหม่ โดยจะมีความกระตือรือร้นทางการผลิตในระดับพื้นฐานของสังคมและจะเป็นการยกระดับจิตสำนึกของชุมชนให้เข้าใจต่อสภาพที่เป็นจริงอันจะนำไปสู่การสร้างชุมชนและสร้างระบบบริหารจัดการของสังคมที่เข้มแข็งด้วย

งานวิจัยนี้มีความจำกัดเรื่องเวลา ดังนั้นจึงไม่สามารถจะทำการวิจัยเก็บข้อมูลใน
วิสาหกิจชุมชนอื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งหมด จึงเน้นหนักเฉพาะกิจการ โรงสีชุมชน ดังนั้น
ผู้วิจัยจึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะมีการวิจัยในครั้งต่อไป โดยขยายไปสู่วิสาหกิจอื่น ๆ เพื่อการ
เปลี่ยนแปลงในการรับรู้อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางวิธีการผลิตของสังคมต่อไป

บทสรุปและข้อเสนอแนะที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยได้บูรณาการจาก
วิชาการที่เรียนรู้ประสบการณ์ของชีวิต และข้อมูลจากการวิจัยซึ่งเป็นการตอบคำถามวัตถุประสงค์
ของการวิจัยที่สำคัญทั้ง 3 ข้อ หากจะมีข้อบกพร่องประการใด ผู้วิจัยพร้อมน้อมรับข้อเสนอแนะ
จากผู้ที่สนใจในแนวทางเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองทุกท่านด้วยความขอบพระคุณยิ่ง

